

**FRANZ PAUL RIGLER: ANLEITUNG ZUM GESANGE,
UND DEM KLAVIERE, ODER DIE ORGEL ZU SPIELEN**
Príbeh jednej učebnice hudby

EVA SZÓRÁDOVÁ

SZÓRÁDOVÁ, Eva. Franz Paul Rigler: *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* – the history of a music textbook. *Historický časopis*, 2017, 65, 4, pp. 617-653, Bratislava.

The author of the first textbook for learning to play the piano: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*, published in Vienna in 1779, was the composer and music teacher Franz Paul Rigler (1747 or 1748 – 1796), one of the most important figures in Bratislava's musical life in the last quarter of the 18th century. The needs and aims of the Music School at which he worked from 1779 to 1796, led to him creating his life's work: *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* (Budapest, 1798), intended for students training to be teachers at the secondary (normal) school in Bratislava. Clarification of the process of creation and publication of this work over a number of years reveals complex circumstances involving the publication of three versions of the second edition of the first textbook (1791, 1792/1793, 1793) with title pages varying in typographic arrangement and different, partly false impressos, which supplement and correct the previously known and inaccurately copied data about the author and his work in the field of musical education. The information and connections presented in the background of the "story of a music textbook" also gives a picture of the musical, educational and publishing environment of Bratislava and the emerging authors' and publishers' rights in the Kingdom of Hungary at the end of the 18th century. Key words: Franz Paul Rigler. The Music School at the Normal School in Bratislava. *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* (1779). *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* (1798).

Motto:

„... diese meine Arbeit, welche ich immer wie einen geheimen Schatz zu seiner Zeit zu finden hofte...“ (Franz Paul Rigler)

„... táto moja práca, o ktorej stále dúfam, že ju možno považovať za skrytý poklad svojej doby...“ (Franz Paul Rigler)

Úvod

Roku 1779 vyšla vo vydavateľstve Josepha Edlen von Kurzböcka prvá učebnica klavírnej hry vo Viedni! *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. Jej autor Franz

1 MAUNDER, Richard. *Keyboard Instruments in Eighteenth-Century Vienna*. New York : Oxford University Press, 1998, s. 8. ISBN 978-0-19-816637-5; BIBA, Otto. Die Wiener Klavierszene um 1800. In BÖSEL, Richard (ed.). *La Cultura del Fortepiano. Die Kultur des Hammerklaviers 1770–1830*. Bologna : Ut Orpheus Editioni, 2009, s. 236-237. ISBN 978-88-8109-463-9.

Paul Rigler bol práve v čase záverečných tlačiarenských prác a uvedení diela na knižný trh prijímaný na post učiteľa hudby na Normálnej škole v Bratislave.² Táto učebnica, ktorá uvádzala do problematiky hudby a klavírnej hry, sa stala na viac než dve desaťročia základným hudobným študijným materiálom pre stovky žiakov bratislavskej Hudobnej školy, frekventantov učiteľskej preparandie, súkromných žiakov i ostatných záujemcov o hudobné vzdelávanie všetkých vekových kategórií. Už krátko po zverejnení si ju roku 1783 všimol hudobný spisovateľ Carl Friedrich Cramer vo svojom *Magazin der Musik*³ a neskôr ju uvádzajú i dobové lexikóny Ernsta Ludwiga Gerbera (1792)⁴ a Johanna Nicolausa Forkela (1792)⁵. Cieľ, ktorý sledovala Hudobná škola, viedol Riglera k vypracovaniu druhej učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*. Išlo o mimoriadne rozsiahle dielo so štyrmi kapitolami o speve: klavírnej hre, generálnom base a základoch kompozície, ktoré vyšlo až po Riglerovej smrti v Budíne roku 1798.

Informáciu o druhom Riglerovom hudobno-pedagogickom diele *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* uviedol až Wilhelm Heinsius v *Allgemeines Bücher-Lexikon* roku 1812⁶, po ňom François-Joseph Fétis v druhom vydaní *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique* z roku 1867⁷. Ostatné dobové lexikografické práce preberajú údaje o Riglerových učebniciach zo skorších lexikónov, konkrétne o učebnici *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* (1779) s dopĺňujúcou informáciou o jej druhom viedenskom vydaní z roku 1791: Carl Ferdinand Becker (1836)⁸ a François-Joseph Fétis v prvom i druhom vydaní svojho diela z roku 1841 a 1867⁹. Prvý pokus o súpis Riglerovho skladateľského diela pochádza od Roberta Eitnera v *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten* z roku 1903; okrem viacerých hudobných skladieb uviedol

-
- 2 Vo funkcii bol ustanovený 16. mája 1779 a potvrdený 30. júna 1779. *Predhovor*, datovaný 8. júla, podpísal Rigler neosobne, bez mena, len ako „autor“ (*Der Verfasser*), titulný list ho uvádza ako „öffentliche[r] Tonlehrer der k. Hauptnationalsschule zu Preßburg“.
 - 3 CRAMER, Carl Friedrich. *Magazin der Musik*. Erster Jahrgang. Hamburg : in der Musikalischen Niederlage, 1783, s. 411.
 - 4 GERBER, Ernst Ludwig. *Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*. Zweyter Theil. Leipzig : verlegt Johann Gottlob Immanuel Breitkopf und Compag., 1792, stĺpec 289.
 - 5 FORKEL, Johann Nicolaus. *Litteratur der Musik oder Anleitung zur Kenntniß musikalischer Bücher*. Leipzig : im Schwickertschen Verlage, 1792, s. 328.
 - 6 HEINSIUS, Wilhelm. *Allgemeines Bücher-Lexikon. Dritter Band*. Leipzig : bey Johann Friedrich Gleditsch, 1812, stĺpec 390.
 - 7 FÉTIS, François-Joseph. *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*. Deuxième édition. Tome septième. Paris : Librairie de Firmin Didot Frères, 1867, s. 264. Fétis uvádza dve podoby mena: RIEGLER (FRANÇOIS-XAVIER), ktorému pripisuje prvú učebnicu (1779) a RIGLER (FRANÇOIS-PAUL), autor druhej učebnice (1798).
 - 8 BECKER, Carl Ferdinand. *Systematisch-chronologische Darstellung der musikalischen Literatur von der frühesten bis auf die neueste Zeit*. Leipzig : Verlag von Robert Friesche, 1836, stĺpec 372.
 - 9 FÉTIS, François-Joseph. *Biographie universelle et bibliographie générale de la musique*. Deuxième édition. Tome septième. Bruxelles : Meline, Cans et Compagnie, 1841, s. 426; FÉTIS, François-Joseph. *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*. Deuxième édition. Tome septième. Paris : Librairie de Firmin Didot Frères, 1867, s. 253.

iba prvé vydania oboch Riglerových učebníc (1779, 1798) a formuloval tiež potrebu dôkladnejšie preskúmať Riglerovu tvorbu: „*Es bedarf noch der Untersuchung, um Genaueres festzustellen.*“¹⁰

Seriózne „riglerovské“ bádanie otvoril roku 1961 rozsiahlou dizertačnou prácou *Franz Paul Rigler as Theorist and Composer* až Louis Munkachy¹¹, ktorý je tiež autorom hesla o Riglerovi v *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (2001).¹² Okrem diela *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* (1798) Munkachy uvádza prvé viedenské vydanie učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* (1779), ďalej jej druhé viedenské vydanie (1791) a reprint druhého vydania s názvom *Anleitung zum Klavier für musikalischen Privatlehrstunden*, ktorý datuje rokom 1791, i napriek tomu, že impressum diela neuvádza rok. Výsledky širokého pramenného výskumu života a predovšetkým skladateľského diela Riglera prezentovala roku 1985 Viera Polakovičová v štúdií *Franz Paul Rigler vo svetle najnovších výskumov*¹³. K dispozícii mala okrem druhej učebnice (1798) aj prvú učebnicu *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* (1779) a jej druhé vydanie *Anleitung zum Klavier für musikalischen Privatlehrstunden*, pri ktorej datovaní – 1791 – sa opierala o údaj v lexikóne *Musik in Geschichte und Gegenwart*. Roku 1992 podstatnou mierou prispela k objasneniu života a pôsobenia Riglera v Bratislave historička Eva Kowalská¹⁴ a Ladislav Kačic zverejnil dovtedy neznámu skladbu autora¹⁵. Na poznatkovej báze naposledy menovaných bádateľov a novodobých lexikónov (*Österreichisches Musiklexikon*¹⁶, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, *Musik in Geschichte und Gegenwart*¹⁷) publikovali muzikológovia Andrej Šuba (2005)¹⁸ a Andrej Čepec (2011)¹⁹ roz-

10 EITNER, Robert. *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten*. 8. Band. Leipzig : Breitkopf & Haertel, 1903, s. 237-238.

11 MUNKACHY, Louis. *Franz Paul Rigler as Theorist and Composer*. Dizertačná práca. University of Pittsburgh, 1968.

12 MUNKACHY, Louis. Rigler [Riegler], Franz Paul [Franz Xaver, François Sav., František Pavol]. In *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Vol. XXI. Eds. Stanley Sadie, John Tyrrell. Oxford University Press, 2001, s. 386-387. ISBN 9780195170672.

13 POLAKOVIČOVÁ, Viera. Franz Paul Rigler vo svetle najnovších výskumov. In *Musicologica Slovaca*, 1985, roč. 9, s. 77-126. ISSN 0581-0558.

14 KOWALSKÁ, Eva. Reforma – škola – hudba. Pôsobenie Franza Paula Riglera v Bratislave. In *Musicologica Slovaca et Europaea*, 1992, roč. 17, s. 35-54. ISBN 80-901416-0-9.

15 KAČIC, Ladislav. Neznáma skladba F. P. Riglera. Príspevok k problematike virtuózneho klávesového štýlu v cirkevnej hudbe 18. storočia. In *Musicologica Slovaca et Europaea*, 1992, roč. 17, s. 75-84. ISBN 80-901416-0-9.

16 MÚDRA, Darina. Rigler (Riegler), Franz Xaver Paul (František Pavol). In *Oesterreichisches Musiklexikon* online. Dostupné na internete: <http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_R/Rigler_Franz.xml> [cit. 2017-06-16].

17 MÚDRA, Darina. Rigler, Riegler, Franz Paul, Franz Xaver. In *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. 2., neubearbeitete Auflage. Personenteil, Band 14. Ludwig Finscher (Hrsg.). Bärenreiter/Metzler : Kassel u. a., 2005. ISBN 3-7618-1100-4 (Bärenreiter), ISBN 3-476-41022-6 (Metzler), s. 112.

18 ŠUBA, Andrej. Anleitung zum Gesange. Poznámky k teoretickému dielu Franza Paula Riglera. In *Slovenská hudba*, 2005, roč. 31, č. 3-4, s. 336-352. ISSN 1335-2458.

19 ČEPEC, Andrej. Franz Paul Rigler a jeho tvorba pre klávesové nástroje. In *Slovenská hudba*, 2011, roč. 37, s. 224-262. ISSN 1335-2458.

siahlejšie štúdie venované Riglerovej teoretickej a kompozičnej tvorbe. Mnohé nové, dovtedy neznáme fakty a súvislosti týkajúce sa Riglerovho pôsobenia v Bratislave a konkrétne na bratislavskej Normálnej škole publikovala Eva Szórádová (2016)²⁰.

Hudobno-pedagogický odkaz Franza Riglera spočíva, ako sme už uviedli, vo dvoch dielach: učebnici klavírnej hry *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* z roku 1779 a komplexnej, obsiahlej hudobnej učebnici *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* z roku 1798, ktorá sčasti vychádza z textu prvej učebnice. Myšlienkou nad návrhom tejto druhej učebnice sa Rigler dokázateľne zaoberal už roku 1788, pričom rukopis celého diela odovzdal školským úradom v roku 1792. Paralelne s prácami na novej učebnici sa so svojím kolegom na normálnej škole – Johannom Nepomukom Schaufom²¹ (1757 – 1827) zamýšľal nad možnosťou, akým spôsobom saturovať chýbajúce miesto na trhu po vypredanej učebnici *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* z roku 1779. Výsledkom ich úvah a činov je druhé vydanie tejto učebnice, ktoré vyšlo (resp. vychádzalo) za pomerne neštandardných podmienok a okolností a je zdrojom nekorektných či neúplných informácií o Riglerových hudobno-pedagogických prácach v hudobno-historiografickej literatúre, a to v závislosti od pramenných zdrojov, ktoré mali bádatelia k dispozícii. Žiaden z autorov neeviduje správne všetky vydania, identifikovateľné z existujúcich, resp. doteraz známych exemplárov diela. Jestvuje totiž viacero zachovaných verzií druhého vydania – s rôznymi titulnými listami (v rôznej typografickej úprave) a rôznym (i falošným) impressom, čo je dôvodom, že pokusy o chronologizáciu zlyhávajú, alebo nie sú v súlade so skutočnosťou. V rozsiahlom pramennom materiáli z fondu *Departamentum scholarum nationalium 1776–1848*, zachovanom v Maďarskom štátnom archíve v Budapešti, sa však zachovali dokumenty, ktoré dopĺňajú, dokresľujú a vnášajú svetlo do chronológie vydání. Cieľom tejto štúdie je objasniť niekoľko rokov trvajúci proces vzniku Riglerovho ťažiskového diela *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*, okolnosti vydávania jednotlivých verzií druhého vydania učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* a sprostredkovane priblížiť prostredie bratislavskej Hudobnej školy, pôsobenie Riglera v Bratislave a školské a vydavateľské pomery v Uhorsku. Proces, podmienky a okolnosti vzniku týchto diel sú rovnako zaujímavé, ako samotné diela, pretože odrážajú nielen konanie a hudobné myslenie samotného autora, ale i kultúru a myslenie doby, ich vývojové premeny, i potreby spoločnosti a hudobnej society.

Franz Paul Rigler

Franz Paul Rigler (1747 alebo 1748 – 1796, Viedeň) patril k prominentným osobnostiam bratislavského hudobného života v poslednej štvrtine 18. storočia. V Uhorsku pôsobil pravdepodobne už dávno pred svojím prvým, doteraz známym verejným vystúpením

-
- 20 SZÓRÁDOVÁ, Eva. Klavírna kultúra v Bratislave 1770 – 1830 (II). In *Musicologica Slovaca*, 2016, roč. 7 (33), č. 2, s. 165-221. ISSN 1338-2594.
- 21 Johann Nepomuk Schauf – maliar, spisovateľ, vydavateľ a teoretik architektúry. V rokoch 1780 až 1805 pôsobil v Bratislave ako učiteľ kreslenia na Normálnej škole. V jeho tlačiarňi vyšli niektoré Riglerove diela. KOWALSKÁ, Eva. Zeichnungsunterricht nach den Schulreformen der Aufklärungszeit. In BALÁŽOVÁ, Barbara (ed.). *Generationen, Interpretationen, Konfrontationen*. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2007, s. 195-203. ISBN 978-80-968682-9-2.

v Bratislave roku 1777.²² Z archívnych dokumentov vyplýva, že Rigler pochádzal z nemeckého jazykového prostredia a v Uhorsku pravdepodobne pôsobil už od druhej polovice šesťdesiatych rokov. Disponoval kontaktmi a širokým okruhom známych a priaznivcov z prostredia šľachty, cirkvi, politiky, školstva a hudobného života v Bratislave i Viedni. Zvlášť Viedeň, ktorá mu poskytovala priateľské, intelektuálne, vzdelanostné a hudobné zázemie, zohrávala v jeho živote i umeleckých ambíciách významnú úlohu: vo viedenských vydavateľstvách Huberty, Artaria & Co., Kurzböck, Torricella a Alberti vychádzali tlačou jeho hudobné skladby a učebnice.

Spoločenský a verejný život v Uhorsku bol v posledných desaťročiach 18. storočia sprevádzaný zavádzaním rozsiahlych školských reforiem, vychádzajúcich z dokumentu *Ratio educationis* (1777). Súbežne sa riešila i otázka odborného vzdelávania učiteľov, ktorí mali na na novozriadených školách pôsobiť. S týmto cieľom vznikali pri hlavných národných školách učiteľské prípravky, tzv. preparandie, na ktorých získavali vzdelanie kandidáti na učiteľské povolanie a preškoľovali sa učelia, ktorí už na tomto poste pôsobili. Na území dnešného Slovenska to bola Bratislava, neskôr Košice a Kremnica. Keďže väčšina, najmä vidieckych učiteľov vykonávala okrem učiteľských povinností aj funkciu organistu a kantora, mali sa kandidáti učiteľstva na túto úlohu pripravovať v hudobných školách (resp. triedach), zriadených na učiteľských preparandiách. Základnou požiadavkou výučby hudby v hudobných školách bola okrem výučby spevu i hra na klavíri ako základ pre hru na organe. Predstava o organizácii, obsahu a metódach výučby hudby však už nebola taká konkrétna, ako bol jasne stanovený cieľ hudobnej školy, preto sa hľadala osobnosť, ktorá by tento cieľ dokázala zmysluplne, koncepčne a kvalifikovane naplniť.

Ako sme už uviedli, v lete roku 1779 sa vo Viedni v tlačiarňach Josepha Edlen von Kurzböcka pripravovala na vydanie učebnica klavírnej hry F. P. Riglera *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. Pravdepodobne to bol jeden z dôvodov, možno ten podstatný, že sa predstavitelia školských úradov pri hľadaní vhodnej osobnosti učiteľa hudby obrátili práve na Riglera. Do funkcie riadneho profesora na Normálnej škole v Bratislave bol Rigler ustanovený 16. mája 1779²³ a na tejto pozícii zotrval až do konca svojho života. V tom čase mal už za sebou viacročnú prax súkromného učiteľa hudby: na svojich žiakov spevu a klavírnej hry sa odvoláva v *Predhovore* svojej učebnice, v ktorého závere je uvedený už ako „*öffentlicher Lehrer der Tonkunst an der k. Hauptnormalschule*“ (18. júla 1779). V osobe Riglera získala bratislavská normálna škola nielen vynikajúceho učiteľa hudby s koncepčne prepracovanou metódou klavírnej hry a spevu, ale i skladateľa, teoretika, speváka a excelentného klaviristu.

Otvorenie hudobnej triedy, zriadenej primárne pre frekventantov učiteľskej preparandie, vzbudilo okamžitý záujem o hudobné vzdelávanie aj u žiakov normálnej školy. Títo žiaci pochádzali predovšetkým z meštianskej vrstvy, ktorá si vzhľadom na relatívne jednoduchú dostupnosť takéhoto hudobného vzdelávania plnila svoju predstavu o kultúrnej a umelecky vzdelanom človeku. Okrem preparandistov a žiakov normálnej školy

22 K Riglerovi a jeho pôsobeniu v Bratislave pozri bližšie KOWALSKÁ, ref. 14, s. 35-54 a SZÓRÁDOVÁ, ref. 20, s. 165-221.

23 Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), C 69, 1779, fasc. 20, fons 2.

Rigler vyučoval v priestoroch Hudobnej školy aj niektorých svojich súkromných žiakov. Hlavná časť výučby bola venovaná spevu a hre na klavíri, Rigler však vyučoval – predovšetkým preparandistov – aj generálny bas a šikovnejších žiakov i kompozíciu. Počiatkové základy hry na klavíri Rigler vyučoval zo svojej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. K jeho žiakom patrila skladateľ Johann Nepomuk Hummel (1778 – 1837), ktorý navštevoval školu v druhej polovici roka 1786. Heinrich Klein (1756 – 1832) študoval na učiteľskej preparandii v roku 1779, po smrti Riglera prevzal post učiteľa Hudobnej školy a neskôr sa stal jednou z najvýznamnejších osobností bratislavského hudobného života prvej polovice 19. storočia. Riglerovým žiakom bol aj bratislavský rodák, skladateľ a dirigent Johann Spech (1767 – 1836) a mnoho ďalších hudobníkov, organistov a kantorov, pôsobiacich po celom území (prevažne Horného) Uhorska i Moravy. Pravidelné polročné verejné prehrávky žiakov prispievali k prestíži Hudobnej školy i Riglera, zvyšovali povedomie o hudbe a hudobnej kultúre a motivovali k štúdiu hudby, prezentácii a neraz i vlastným kompozičným pokusom viacerých žiakov školy.

Príprava učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen, Ofen 1798*

Pôvodne stanovený cieľ Hudobnej školy – pripraviť frekventantov učiteľskej prípravky okrem učiteľskej služby i na post cirkevného hudobníka – sa napriek veľkému úsiliu Riglera ani po deviatich rokoch nedarilo uspokojivo naplniť, čo v apríli 1788 konštatoval aj školský inšpektor Ignaz von Wenger v liste adresovanom Kráľovskému školskému riaditeľstvu.²⁴ Za dva, prípadne päť mesiacov hudobného kurzu, ktorý absolvovali počas navštevovania preparandie, nenadobudli budúci učiteľia také hudobné znalosti a zručnosti, aby vyhovel požadovaným nárokom zo strany farárov. Podstata problému však tkvela aj v neatraktívnej, biedne platenej službe učiteľa, ktorú na vidieku častokrát zastávali hudobne málo nadaní muži.

Ani nástrojový a notový fond Hudobnej školy už nezodpovedal – kvôli značnému opotrebovaniu – potrebám školy²⁵ a minuli sa aj posledné výtlaky Riglerovej učebnice z roku 1779, predávané v bratislavskom kníhkupectve Johanna Nepomuka Schauffä.²⁶

24 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 27. apríla 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 48. „Die Gründung der Musikschulen in Ungarn S. L. Rationis Educationis hatte zum Zwecke die Präparanden in der Musik zu unterrichten; um denselben den Weg zu Schuldiensten, die fast überall mit dem Chordienste verbunden sind, zu erleichtern. Eine mehrjährige Erfahrung lehrte, daß die Musikschule diesen Zweck bisher nicht erreichte; weil die Präparanden die nur durch 3, höchstens 5 Monate die Methode wegen die Normalschule besuchen, unmöglich in der kurzen Zeit so viele Musikkennntnis und ausübende Fertigkeit erlangen konnten, als die Pfarrer von den Schulmeistern bisher fo[r]derten.“

25 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 27. februára 1787. „Anmerkung Betreffend die Bedürfnisse der Musikschule. Da bei Einrichtung der Musikklasse nebst meinem selbst und um sonst vervasteten [sic!] Lehrbuche nur auf die nötigsten Bedürfnisse Rücksicht genommen wurde; während 8 Jahren aber viele Musik Stücke und Claviere abgenützet worden sind und mich bisher genöthiget fand Vieles auf eigene Kosten zu thun: so bitte ich jährlich eine kleine Summe (etwa 30 Gulden) zu bestimmen und die gegen wärtige und künftige Bedürfnisse der Tonschule zu bestreiten. Preßburg d. 27. Februari 1787. Franz Rigler öffentl. Tonlehrer.“

26 Schauffä to konštatuje vo svojom písomnom vyjadrení o okolnostiach druhého vydania Riglerovho diela *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* zo 4. januára 1793. MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 4. januára 1793.

Stále nástojčivejšie sa vynárala potreba nielen obnovy nástrojov, ale aj vzniku novej učebnice. Vo svojich prvých úvahách o novom diele formuloval Rigler v roku 1788 základný problém, a to vymedzenie obsahu výučby a očakávaných výsledkov hudobného vzdelávania preparandistov. Zriadenie učiteľských preparandií a v ich rámci absolvovanie hudobného kurzu síce reflektovalo spoločenskú a cirkevnú požiadavku, avšak bez toho, aby bolo stanovené, čo má taký učiteľ z hudby ovládať. Rigler sa kategoricky tiež viackrát ohradil voči scestnej, ale všeobecne prijímanej predstave, že frekventanti aj bez muzikálnych daností sa majú počas jedného, prípadne dvoch semestrov naučiť pohotovo spievať a sprevádzať duchovné piesne na organe:

„Denn von Musik verständigen Schulleüten hatten sich nur sehr wenig vorgefunden; und unmusikalische Schulmänner konnten während eines Kurses oder auch eines ganzen daß er nicht allgemein angenommen, und bestimmt ist, was und wieviel der Schullehrer auf dem Lande Königreiche Ungarn von der Musik wissen sollte. Schuljahres nicht dahin gebracht werden, alle lateinische Messen, Litaneyen, Vesspern, Requiem etc. welche die Pfarrer von ihnen forderten, fertig zu spielen. Meines Erachtens würde der Landschulmeister von der Musik genug wissen, und so auch die Allerhöchste Absicht überall geschickte Schullehrer zu verbreiten, erreicht werden, wenn von ihm nur so viel Musikkenntniß gefordert würde, als nöthig ist, die schon in mehrern Erblandern vorgeschriebene kirchlichen Volksgesänge zu singen, und mit der Orgel zu begleiten. Auf diese Weise konnten unmusikalische Schulmänner, die zum unersätzlichen Nachtheile der Jugend, ihren Beruf nicht erreichen konnten, während eines Schulkurses in der Musikschule zu dem mit Landschulen verbundene Chordienste genugsam vorbereitet werden.“²⁷

Uvedenie si tejto neútešnej situácie Riglera neodradilo a v prospech veci (a za primeranú odmenu) ponúkol svoje sily a vedomosti na zostavenie takej učebnice, ktorá by spĺňala požiadavky na učebnicu hudby pre vidieckeho učiteľa v podmienkach preparandie; mala by obsahovať nielen predpísané spevy v troch najpoužívanejších jazykoch krajiny, ale aj všetko potrebné k tomu, aby učiteľ mohol spevy čisto intonovať a správne sprevádzať hrou na organe:

„Sollte nun dieser Vorschlag zur Einschränkung und Bestimmung der Kirchenmusik auf dem Lande die höchste Genehmigung erhalten, so erbiet' ich mich gegen eine jährliche Zulange (Stipendium) das erforderliche Lehrbuch dessen Verkauf dem Studienfond keinen geringen Vortheil verschaffen würde, zu verfassen; welches nicht nur die vorgeschriebene Gesänge mit Hinsicht auf die 3 Landessprachen und die Zeichenlehre; sondern alles was er wissen muß um seine Gesänge rein zu intonieren, richtig mit der Orgel zu begleiten, und dieselbe allenfalls bei ihrer Stimmung zu erhalten, in sich begreifen soll.“²⁸

Riglerov návrh tlmočil Kráľovskému školskému riaditeľstvu s odporúčaním vrchný školský inšpektor Wenger, ktorý – v prípade jeho prijatia – navrhol rozdelenie žiakov podľa sledovaného cieľa do dvoch tried: v praktickej triede by sa vyučovalo len to najne-

27 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 23. apríla 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 47.

28 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 23. apríla 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 47.

vyhnutnejšie a čisto mechanicky, a v teoretickej triede by sa malo vzdelávať podľa zásad hudobného umenia:

„... so könnte man dem Musiklehrer auftragen seine Schüler in zwo Klassen, nämlich in die theoretische, und praktische abzuteilen wovon diese nach seinem Entwurfe bloß mechanisch, und nothdürftig unterrichtet, jene hingegen nach den Regeln der Kunst ausgebildet werden sollte.“²⁹

Paralelne konal aj Rigler a 18. mája 1788 adresoval Uhorskej kráľovskej miesto-držiteľskej rade obsiahly list s vysvetlením svojich pohnútok a predbežnou štruktúrou budúcej učebnice.³⁰ K predloženému návrhu sa 16. júla 1788 vyjadril aj uhorský dvorský kancelár gróf Karl Pálffy von Erdöd, ktorý zdôraznil, že hudobné vzdelávanie prepa-randistov musí vystačiť so stanovenou dobou ich vzdelávania v učiteľskej prípravke a súhlasil s novou učebnicou podľa návrhu Riglera, zároveň však vyslovil požiadavku jej oficiálneho úradného schválenia:

„Allerdings muß der musikalische Unterricht, den die Schulmeister empfangen sollen, nach der durch die Dauer des Präparandenkurses beschränkten Zeit, nach dem Bedürfnisse zu ihrer Bestimmung, und nach der bei solchen Schülern zu erwartenden Fähigkeit abgemessen werden, und dieses dürfte ein Lehrbuch von der Art, wie es der Lehrer Rigler vorschlägt, am besten leisten. Es kann ihm also dessen Verfertigung aufgetragen, ihm dafür auch eine Belohnung versprochen, doch muß das Werk vor dem Drucke zur Genehmigung hier herein gesandt werden.“³¹

Riglerovým návrhom sa zaoberala aj Študijná komisia v Budíne, ktorá k špecifickej problematike cirkevných spevov nedokázala zaujať stanovisko a o vyjadrenie požiadala Cirkevnú komisiu.³² Tá sa v odpovedi odvolávala na všeobecné nariadenie o cirkevných sviatkoch z roku 1786, ktoré obsahovalo aj cirkevné spevy a odporučila, aby sa učiteľ hudby, tak ako aj ostatní učitelia učiteľskej preparandie, pridržiaval bežných spôsobov výučby.³³

29 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 27. apríla 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 48.

30 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 18. mája 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 49.

31 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 16. júla 1788.

32 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 15. mája 1788. *„Da es dieser Studien Comission unbekannt ist, welche Kirchen Gesänge und Musick auf den glatten Lande bereits eingeführt worden sind; so wird diese Einlage mit dem Ersuchen an die Geistliche Comission übertragen womit selbe sich dießfals ehestens gefällig äußern wolle, um sonach in der Sache die weitere Verfügungen trefen zu können.“*

33 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 28. mája 1788. *„Der Studien Kommission mit deme rückzustellen, daß vermög Normalien, welche sämtlichen Dioecesanen auf allerhöchste Veranlassung unterm 12ten Aug. 1786 No 2624/33363 zur Nachachtung von hieraus mitgetheilet worden sind, in jeder Pfarr Kirche Sonn- und Feyertägen, wo keine Instrumental Musique vorhanden ist, das Hochamt mit dem Normal Gesang von dem Volk, und Begleitung der Orgel abgesungen werde; da aber hiezu keine eigene Methode bestimmt, die Gesänge hingegen die nämliche sind, welche in der Anlage mitgetheilet worden, und es allenthalben zweckmässig seyn dürfte, diese Gleichförmigkeit in dem ganzen Lande, wo obgedachte Instrumental Musique nicht bestehet, einzuführen; So wird solchen gedachter Studien Kommission zur ferneren Einleitung bei Gelegenheit, als die Schulmeister in der Präparanden Schul den gewöhnlichen Unterricht auch in der musique erhalten, hiemit rü[c]kerinneret. Ex Consilio Ltli [Locumenteniali] Regio. Ofen den 28ten May 1788“*

Aj keď príprava novej učebnice bola rozhodnutím dvorského kancelára oficiálne schválená, nasledujúceho dva a pol roka sa v dokumentoch bratislavského školského dištriktu neobjavuje žiadna informácia v tejto záležitosti. Riglera, ktorý naďalej pôsobil na Hudobnej škole, trápili zdravotné ťažkosti, problémy s neobratnými preparandistami a konflikty s vedením školy. Predstava novej učebnice v jeho mysli však zrela a naberala jasnejšie kontúry. Až koncom roka 1790 sa obrátil na Uhorskú kráľovskú miestodržiteľskú radu s naliehavou žiadosťou o riešenie nedostatkov v Hudobnej škole. Opakovane prezentoval skutočnosť, že Hudobná škola neplní svoj cieľ, pre ktorý bola zriadená – t. j. výchovu cirkevných hudobníkov („... *die Tonschule [...] kam den ersten Zweck derselben: die Bildung guter Orgelspieler nicht erreichen*“), a omnoho naliehavejšie nastolil potrebu obsahového rámca pre výučbu hudby.

Okrem šikovných a usilovných mladíkov (väčšinou žiakov normálnej školy) – pracovne ich nazýval *Virtuosen*, bola hlavným cieľom Hudobnej školy príprava preparandistov, tzv. *Schulleuthen*, medzi ktorými boli jednak málo schopní a nemuzikálni, ale i nadaní žiaci, ktorých podľa možnosti vyučoval aj generálny bas. Prvá skupina preparandistov mala podľa Riglera uplatnenie na dedinách, druhá v mestách, avšak na to, aby sa im mohol zmysluplne venovať, nastolil tri akútne požiadavky: (1) vytvoriť zbierku cirkevných spevov na celý rok, (2) urobiť výber z najlepších skladieb cirkevnej hudby a (3) zostaviť krátky, správny a jasný návod k hudbe:

„Ich kann also in Zukunft – ohne höherem Befehle – nur beim ersten Entzweck stehen bleiben; und 1. Schulleüthe fürs Land unter richten, welche die ein zu führenden Kirchen lieder auf die verschiedenen Jahreszeiten singen und spielen können. 2. aber die fähigern Zöglinge jedoch durch die ihnen unentbehrliche Lehre des Generalbasses so weit zu bringen mich bestrebe, daß sie in den größern und kleinern Städten, wo der lateinische musikalische Gottesdienst noch beibehalten wird, dazu tüglich und zu verwenden seyn werden.

Für beide Arten der Musikschul Candidaten, nämlich für Dörfer und Städte, – giebt es 3 Hauptbedürfnisse, die ohnverweilt zu haben sind; und darinn bestehen: 1. die allgemeine Sammlung der Kirchengesänge aufs ganze Jahr; welche ich im ächten Kirchenstyl theils schon selbst verfasset, theils in dem österreichischböhmischem Gesangbuche vorgefunden, in der Zahl zu 32 Gesangen, – woran selbst der Text hie und da verbessert wurde, gesammelt habe; und nun durch einen geschickten Manne aus der deütschen in die 3 übrigen Landessprachen als: Ung. Slav. und Russniak zu übersetzen sind. 2. Für den lateinischen Musical. Gottesdienst in den Stäten, müßte eine kleine Anzahl der besten vorhandenen Kirchenstücken: als Messen, Lytan. und Offertorien & &, von Caldara, Reütter, Hoffmann, Albrechtsberger gewählt, durch den nun wohlfeilern Grabstichel in Zum blatten gemeinnützig gemacht; und dem 3. Bedürfnisse: einer kurzen, richtigen und deutlichen Anleitung zur Musik beigefügt, und auf Kösten des Studienfonds betrieben werden.“³⁴

34 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 5. decembra 1790.

Záležitost' sa začala riešiť pravdepodobne na popud školského inšpektora Wengera a v máji 1791 zástupca riaditeľa bratislavského školského dištriktu Johann Fleischacker referoval o poverení Riglera na zostavenie učebnice,³⁵ ktoré uhorský dvorský kancelár gróf Karl Pálffy opätovne, po troch rokoch, potvrdil.³⁶

Už 3. augusta 1791 Rigler oznámil v obsiahlom liste – nazvanom *Pro Memoria* – Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade, že rukopis učebnice je okrem poslednej, štvrtej, kapitoly hotový. Odôvodnil koncepciu i skutočnosť, že niektoré časti jeho skoršej učebnice *Anleitung zum Klavier* z roku 1779 použil s miernymi úpravami pri tvorbe budúceho diela:

„Ich suchte daher meine Vorarbeiten seit vielen Jahren zu benützen, wozu auch das von mich schon Anno 1779 bekanntt gewordene Buch als ein Glied dieses Ganzen sich zum Theil anwenden ließ, jedoch fandte ich ausser diesem noch ganze Abschnitte – nach einigen Abänderungen – zu meinem Vorhaben brauchbar. Ich theilte also dieselben nach ihrer Stufenfolge in ein einzelnes Ganze oder Buch, und dieses wieder in: Vorrede, Einleitung; 1. Kapp. von der Gesanglehre; bestehend in 4 besonderen Abschnitten. 2. Kapp. Von der Klavierlehre; abgedondert in 3 Abschnitte. 3. Kapp. Von dem Generalbaße; bestehend in 6 besondern Anschnitten nach der Lehre der Grund=Akorden. 4. Kapp. Erste Gründe zur Komposition; als nöthige Vorkenntniße der freyen und gebundenen Fanthasie, – welche es Kapp. jedoch noch nicht ganz vollendet ist –; nebst 2 Anhängen davon des Erste 33 Kirchen Lieder mit ausgeschriebener Begleitung der Orgel enthält, weil die Schulleüthe auf dem Lande von rechts wegen nichts als diese zu spielen, und in den 4 Landessprachen zu singen haben sollen. Der Zweyte Anhang besteht hingegen aus 31, verschiedenen Tonstücken der besten Meister dieses Jahrhunderts für das Klavier und die Orgel; welche hauptsächlich für jene T[on]. Schüler zum Meister dienen sollen, die ihres Genie und Fleißes wegen weiter gehen können. N[ota]. p[ene]. Diesen 2 Anhängen ist nebst dem Register am Ende noch ein kurzes Verzeichnis: der besten praktischen und theoretischen Werken und ihren Verfassern beigefügt worden.“³⁷

So žiadosťou o posúdenie učebnice sa obrátil na viedenského dvorského organistu a významného rakúskeho hudobného skladateľa a teoretika Johanna Georga Albrechtsbergera (1736 – 1809), ktorého odporúčanie v liste citoval:

„Ich Endesunterschiedener bezüge hie mit, daß der Inhalt des musikalischen Lehrbuches für das Königreich Ungarn, geschrieben von Herrn Musik Professor Rigler zu Preßb. nicht nur allein der löblichen Absicht, und dem erhabenen Plane des königl. Consilly ganz angemessen seyn; sondern daß dasselbe auch durchaus in den Lehrsätzen der Tonkunst kurz fasst und gemeinnützlich für den geringsten Anfänger bis zum größten Virtuosen abgefasset und immerhin brauchbar seyn wird. Welches mir auch deswegen das einzige vollkommene Lehrbuch nach meiner Einsicht zu seyn scheint, so bisher zur Sing= Spiel= und Setzkunst in Kurze

35 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 16. mája 1791.

36 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 19. mája 1791.

37 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 3. augusta 1791.

vereint verfasst worden ist. Georg Albrechtsb. k. k. Hoforganist. M[anu]p[ro]pria].³⁸

Na základe neobyčajne kladného posúdenia touto autoritou, ale i povzbudenia ďalšími osobnosťami (v liste spomína dvorského radcu a tajomníka Uhorskej dvorskej kancelárie Alexandra von Pásztoryho) vyslovil nádej, že toto dielo môže byť považované za skrytý poklad svojej doby: „... *welche ich immer wie einen geheimen Schatz zu seiner Zeit zu finden hofte*“, a zároveň jeho hodnotu vníma v širšom kultúrno-geografickom kontexte: „*Lehrbuch nicht nur allein als die erste Nothwendigkeit, sondern auch als die unentbehrlichste Quelle zur Aufnahme und Verbreitung der Tonkunst im Vaterlande betrachten muß*.“³⁹ Na žiadosť Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady⁴⁰ Rigler odovzdal 30. septembra rukopis knihy spolu s „návrhom, z ktorého čerpal svoju osnovu“, posudkom J. G. Albrechtsbergera a vyššie spomínaným listom *Pro Memoria*.⁴¹ Miestodržiteľská rada poslala rukopis 14. októbra na posúdenie do Viedne s nasledovným komentárom:

*„15. apríla [...] Riegler urobil návrh a knižku potrebnú pre vyučovanie hry na organe pre kandidátov na učiteľov, ktorá je tu ponížene pripojená. Keďže ju prezrel a plne odobril viedenský dvorský organista a hudobné školy zriadené v kráľovstve predtým vôbec nemali podobnú univerzálnu učebnicu, táto Kráľovská miestodržiteľská rada rozhodla predložiť túto knihu na najvyššie posúdenie Vašej najsvätejšej výsosti s tou poníženu mienkou, aby ráčila spomenutému Rieglerovi za toto výnimočné dielo láskavo vyplatit' z pokladne na vzdelanie odmenu 100 zlatých, a aby toto dielo, potom ako dostane schválenie Vašej najsvätejšej výsosti, mohlo byť vydané predovšetkým v rôznych národných jazykoch v kráľovstve pre použitie a usmernenie hudobných škôl.“*⁴²

Zdá sa, že práve očakávaná odmena bola dôvodom, že Rigler odovzdal úradom nekompletné dielo. Viac ráz sa v predchádzajúcej korešpondencii neúspešne domáhal finančného ohodnotenia za svoju námahu. Keďže však odovzdal neúplný rukopis, odmeny sa ani tentoraz nedočkal. Poslednú kapitolu (o základoch kompozície) odovzdal Rigler až po vyše roku od odovzdania učebnice, 24. októbra 1792, s prosbou, „*aby vzhľadom na to, že nedostal za toto jedinečné dielo zaslúženú odmenu, sa žiadateľovi láskavo a milostivo uvoľnilo namiesto sľúbených 12 exemplárov z tohto diela, keď bude vytlačené, 50 alebo*

38 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 3. augusta 1791.

39 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 3. augusta 1791.

40 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 9. septembra 1791.

41 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 30. septembra 1791.

42 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 14. októbra 1791. „*Reiterata sub 15° Aprilis anni labentis hacce Dispositione idem Riegler Planum, ac Libellum pro instituendis Candidatis ad Magisteria in pulsando organo necessarium, hicce humillime acclusum confecit. Quod cum per Viennensem aulicum organoedum revisum, pleneque approbatum sit institutae ante in Regno Scholae Musices simili universalis Manuductionis Libro nequaquam provisae sint; eundem altissimo Maiestatis Vestrae Sanctissimae obtutuitu [sic!] ea demissa cum opinione Consilium hocce Regium Locumtenentiale humillime substernendum censuit; ut dicto Riegler pro hocce singulari Opere titulo Remunerationis 100 aureos Nummos ex aerario Litterario benigne resolvere, ac una indulgere dignetur, quo Opus hoc, postquam Maiestatis Vestrae Sanctissimae Approbationem tulerit, pro usu, et directione Scholarum Musicae cumprimis, in diversis Vernaculis Linquis in Regno Typis edi queat.*“

60, a aby sa nariadila tlač tohto diela“.⁴³ Školské úrady obratom poslali hotové dielo do tlačiarne so žiadosťou o predloženie rozpočtu nákladov na tlač učebnice a korektúrou poverili samotného Riglera,⁴⁴ čím sa začal dlhý, šesť rokov trvajúci vydavateľský proces.

Tri verzie druhého vydania učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*

Vydaniu nového Riglerovho diela *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* predchádzali okolnosti, ktorých retrospektíva vnáša svetlo do problematiky opätovného vydávania jeho prvej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. Po roku 1777, keď sa začal v Uhorsku uplatňovať školský systém *Ratio educationis*, reguloval vydávanie učebníc štát. V praxi to znamenalo, že každá učebnica musela na svoje vydanie získať schválenie od školských úradov.⁴⁵ Privilégium na tlač učebníc pre všetky typy škôl – čo sa vzťahovalo aj na Riglerovu učebnicu hudby – mala od roku 1779 budínska Univerzitná tlačiareň,⁴⁶ ale ešte pred ňou získali privilégium na tlač učebníc (pravdepodobne ohraničené len) pre ľudové školy aj bratislavské tlačiarne Jána Michala Landerera a Augustína Patzka.⁴⁷

Je potrebné uviesť, že učebnica *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* vznikla na základe: (1) potrieb Hudobnej školy, (2) koncepčného návrhu Riglera, (3) poverenia Riglera Študijnou komisiou pri Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade, (4) podpory Riglera pri tvorbe tejto učebnice a (5) jej schválenia Študijnou komisiou. Rigler za svoje dielo obdržal honorár 100 florénov, čo bolo vnímané ako faktické presunutie vydavateľských práv na Študijnú komisiu. V decembri 1792 sa začali pripravovať na vydanie Riglerovej učebnice. Išlo o mimoriadne rozsiahle dielo v (plánovanom) rozsahu 42 hárkov, preto sa starostlivo zvažoval aj výber vhodnej tlačiarne. Rozpočet nákladov predložili bratislavský tlačiar Augustín Patzko⁴⁸ a Joseph Matuschek⁴⁹,

43 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 24. októbra 1792. „... ut Quum pro hocce singulari opere promeritam remunerationem non retulerit, ad minimum loco appromissorum 12^m exemplarium, 50 aut 60 exemplaria ex hocce opere, dum typis vulgatum fuerit, supplicanti Benigno-gratiose resolverentur atque hujus Operis impressio ordinaretur.“

44 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 26. októbra 1792.

45 KOWALSKÁ, Eva. Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia. In *Historické štúdie*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 60. ISBN 8070900571; KOWALSKÁ, Eva. Učebnice pre štátne ľudové školy na Slovensku koncom 18. storočia. In *Kniha '90. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 63-77. ISBN 9788070900574.

46 V dokumentoch nazývaná aj ako Akademičná tlačiareň.

47 KOWALSKÁ, Eva. Odberateľské zázemie bratislavských tlačiarní v 18. a 19. storočí. In *Kniha 93-94. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Matica slovenská, 1996, s. 55. ISBN 80-7090-397-X; KOWALSKÁ, Eva. *Osvietenské školstvo (1771 – 1815) : Nástroj vzdelania a disciplinizácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 140. ISBN 978-80-971540-3-5.

48 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, december 1792. „Ein Bogen mit Choral Noten sammt den hierzu gehörigen Text, in Quer-Quart mit 100 Stück Auflage, auf Median-Schreibpapier (wie Muster zeigt) wäre mit Vierzig Gulden zu bezahlen. Franz Augustin Patzko, Bgl. Buchdrucker“

49 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 11. decembra 1792. „Ausweis. Darzeigend wie hoch der Buchdruckerey beiläufig das von 42 Bögen vollständige Buch unter dem Titel. Rieglers Anleitung zum Klavier sowohl zu stehen komme, als in welchem Preise das Exemplar veraüssert werden dürfte, wenn die Auflage von 1500 Exemplarien in dem Zeitlaufe von 10 Jahren sicher verkauft werden würde, und was sich dabei für ein Gewinn erziehen ließe. Mithin ist bei diesen ganzen Verkauf der 1500 Exemplarien in 10 Jahren

kurátor budínskej Univerzitetnej tlačiarne, ktorej bola tlač diela nakoniec zverená. V podrobnom rozpočte sa uvažovalo s vytlačением 1500 exemplárov a predpokladanou dobou obytu desať rokov, pri sume jeden florén a 50 grajciarov za jeden výtlačok.

Už v tomto období skrslo zo strany Študijnej komisie podozrenie, podľa ktorého „*nie je vylúčené nebezpečenstvo, že autor tohto diela pán Rigler nedá ten istý rukopis, ktorý bol od neho kúpený za 100 zlatých, buď celý, alebo jeho časti vytlačiť aj iným tlačiarňou*“, čím by hrozila „*vytlačением tohto diela Univerzitetnej tlačiarňi nevyhnutná ujma*“.⁵⁰ Podozrenia sa zrodili na základe inzerátu o vydaní *Anleitung für musikalische Lehrstunden* [sic!] uverejneného v *Neues Ungarisches Magazin*. Vážne a dôvodné pochybnosti o korektnosti Riglera spustili pol roka trvajúci proces skúmania, vyšetrovania, obviňovania a dokazovania viacerých zainteresovaných strán a osôb. V rámci tohto skúmania sa ukázali okolnosti, ktoré viedli k opätovnému vydávaniu Riglerovej prvej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* a ktoré zároveň odhalili pozadie bratislavského vydavateľského prostredia.

Vyšetrovaním bol najskôr poverený⁵¹ už spomínaný zástupca riaditeľa bratislavského školského dištriktu Johann Fleischacker, ktorý začiatkom roka 1793 zistil, že u bratislavského tlačiarja Johanna Schauffa sa skutočne predáva druhé vydanie Riglerovej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*.⁵² Schauff⁵³ i Rigler mu

kein anderer Genuß zuerzielen, als das die angekauften Matrizen, und Lettern der Buchdruckerey nur 9 fl. kosten würden, worauf doch wie oben ausgewiesen wird 891 fl. 40 xr. ausgeleget werden sollen. Ofen den 11ten December 1792. Joseph Matuscheck mpria Verwalter“

50 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 8. decembra 1792. „*Quoniam autem periculum est minimae vanum, ne Auctor operis huius D. Riegler manuscriptum idem, quod ab illo aureis centum redemptum est, aliis etiam Typographis excudendum seu in toto, seu per partes tradiderit: [...] excudendo isto opere Typographiae Universitatis damnum inevitabile immineat.*“

51 MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 21. decembra 1792. „*Ne igitur praemissis uti refertur, Stantibus, Typographiae Universitatis in excudendo opere Riegleriano per eundem successive horsum transposito, damnum memorabile eveniat; Regiae huic Studiorum Directioni serio comittitur; Ut in recensita opuscula indilate inquirat Studioseque Combinet, utrum haec ipsa opuscula sint quae per Professore Musicae Riegler elaborata, hincquae Consilio Regio Locumtenentiali successive pro Impressionem submissa sint et pro quibus Author 100 aureos Remunerationem accepit.*“
[„Aby teda nevzišla z vyššie uvedených, ako sa referuje, daností Univerzitetnej tlačiarňi značná ujma vytlačением Rieglerovho diela, ktoré sem postupne preposielal, poveruje sa prisne toto Kráľovské školské riaditeľstvo, aby bezodkladne vyšetrilo spomenuté diela a detailne zistilo, či sú to tie isté diela, ktoré boli vypracované profesorom hudby Rieglerom, a boli sem do Kráľovskej miestodržiteľskej rady postupne posielané na tlač a za ktoré autor dostal odmenu 100 zlatých.“]

52 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 5. januára 1793. „*Quantum ex duplici diverso Tempore facta unius hujus Operis Editione, et ejus Combinatione, atque ex propria Musicae Professoris Riegler coram me elicita Confessione eruitur, questionatum opus annunciatum anno adhuc 1779 Vienna publicis Typis excusum fuit, Exemplaribus illius distractis per Joannem Schauff ab ipso autore redemptum 1791 Posonii per eundem Schauff, Viennae per Ignatium Alberti altera vice recusus est, & quia Expensis Joannis Schauff altera hujus Operis Editio adornata fuit, apud eundem publice veni exponitur.*“
[„Ako vyplýva z dvojakého vydania tohto diela v rozličnom čase a z jeho porovnania a podľa vlastného priznania profesora hudby Rieglera v mojej prítomnosti, predmetné dielo oznamované ešte v roku 1779 bolo vydané vo Viedni v obecnej tlačiarňi a jeho výtlačky sa predali prostredníctvom Johanna Schauffa, samým autorom bolo znova dané na trh roku 1791 v Prešporku prostredníctvom toho istého Schauffa, vo Viedni bolo druhé raz vytlačené prostredníctvom Ignáca Albertiho, a pretože na druhé vydanie tohto diela prispel výdavkami Johann Schauff, je dielo vystavené na predaj u neho.“]

53 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 4. januára 1793. „*Bericht über die Veranlaßung der Zweyten Auflage*

dali v tejto záležitosti neochotne a „s veľkými ťažkosťami“ písomné vyjadrenia, podľa ktorých Rigler⁵⁴ v roku 1779 vydal svoje dielo *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* u Josepha Edlen von Kurzböcka vo Viedni (údajne) na vlastné náklady. Keďže toto dielo bolo už v roku 1788 celkom vypredané a stále bol oň záujem, Johann Schauff (údajne) odkúpil koncom roka 1790 od Riglera vlastnícke práva a v spolupráci s viedenským tlačiarom Ignazom Albertim pripravil v roku 1791 do tlače druhé vydanie. Riglerove vyhlásenie o tom, že prvé vydanie diela z roku 1779 vydal vlastným nákladom, nebolo možné overiť, pretože Joseph Edlen von Kurzböck zomrel koncom roka 1792. Ani Schauff nepredložil žiadnu dohodu s Riglerom o predaji „vlastníctva diela“ („*das Eigenthum dieses vorgenannten Werkes*“), čím sa hodnovernosť oboch ich vyhlásení relativizovala.

Toto **druhé vydanie** (resp. jeho **prvý verziu**, ako vyplynie z nasledujúceho textu), ktoré sa v Schauffovom obchode predávalo a ktoré dostal Fleischacker k dispozícii na preskúmanie, skutočne vyšlo – podľa impressa – u Johanna Nepomuka Schauffa v Bratislave a u Ignaza Albertiho vo Viedni roku 1791 pod názvom: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnational-school zu Pressburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schauffischen Verlage 1791 und bey Ignatz Alberti in Wien*. Spolupráca Schauffa a Albertiho nebola ojedinelá: Schauff s Albertim spolupracoval v rokoch 1791 a 1792 na vydávaní *Neues Ungarisches Magazin* – časopisu, v ktorom sa objavil inzerát o Riglerovej učebnici, ale i na vydávaní iných diel.

Riaditeľ normálnej školy Anton Mészáros nebol spokojný so zisteniami Johanna Fleischackera a sám sa ešte v januári 1793 energicky zapojil do vyšetrovania. Zistil, že: „...vskutku sa časť, a to hlavná, onoho hudobného diela, ktoré učiteľ Rigler už v roku 1791 poslal vznešenej kráľovskej rade, na tomto mieste prostredníctvom učiteľa školy kreslenia Johanna Schauffa každodenne tlačí doma, ale tajne, po sto exemplároch, ktoré všetky vždy nesú prefikane rok 1791 [...] dal som jeden

der Anleitung zum Klavier für musikalischen Lehrstunden von Franz Rigler. Die erste Auflage dieses Werkes hat der Verfasser auf eigene Kosten veranstaltet, diese war ungefähr um das Jahr 1788 gänzlich vergriffen. Dieses Werk wurde noch immer gesucht, und der Verfasser war nicht willens selbst eine zweyte Auflage zu veranstalten. Da ich mir schon durch einge Zeit angelegen seyn ließ, nach dem Verhältniß meiner Kräften, wenigstens den Namen Kunsthandlung in das Königreich Ungarn zu verpflanzen und durch die Arbeit meiner eigenen Hände seit mehreren Jahren das Daseyn einer Notenstecherey zu erhalten, so wolte ich auch dieses (eigentlich vaterländische) Werk nicht über die Gränze wandern lassen; Ich habe dann gegen Ende des Jahres 1790 von dem genannten Verfasser Franz Riegler das Eigenthum dieses vorgenannten Werkes vollkommen an mich gekauft, vermöge welchem ich sogleich eine zweyte Auflage nach Art anderer musikalischen Werke veranstaltet habe, welche noch im Jahre 1791 erschienen ist. Gegeben in Preßburg den 4ten Jänner 1793. Johann Nepomuk Schauff“

- 54 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 3, januára 1793. „Anmerkung. Die bei Edeln v. Kurzböck in Wienn 1779 gedruckte Anleit.[ung] und von Herrn Z.[eichen] M.[eister] Schauf in Pressburg 1791 nachgestochene 2. Auflage derselben, – von der ich gar keine andere Nutzgenießung habe, als das ich der Verfasser davon war, – ist nichts anderst als ein kleiner, aber gründlicher Fingerzeig, was für Grundsätze und Regeln und sowohl Lehrer als Schüler beim Klavier: um Handstücke zu spielen, zu befolgen haben; folglich ist dieses kleine musikalische Versuch, in Rücksicht meines 1792 ausgearbeiteten, und an eine Hochl. Studienkommission übersendeten vollständigen systematischen Werke, – wovon jenes nur mit dem 2. Kapittel ähnliche Lehrgegenstände, im verschiedenen Vortrag enthält, – gar in keine Betrachtung zu ziehen. Preßburg den 3. Jenner 1793 Musikprofessor Rigler“

*exemplár zo Schauffovho vydania môjmu pánovi zástupcovi riaditeľa s cieľom, aby ho poslal vznešenej kráľovskej rade na porovnanie prostredníctvom môjho školského kurátora. Avšak tento exemplár zo Schauffovho vydania sa mi vrátil prostredníctvom pána zástupcu riaditeľa. Vydávanie sa pritom deje deň čo deň a doteraz vždy tajne, a bude sa diať po všetky časti Riglerovho diela, ak nebude nasledovať prísny zákaz a konfiškácia všetkých predošlých exemplárov a nástrojov, čiže medených tabúl, na ktorých Schauff nemá, ako počúvam, písmená vyryté na spôsob typov, ale písma“.*⁵⁵

Riaditeľ Mészáros si pravdepodobne neuvedomil, že odhalil vlastne **druhú verziu druhého vydania** Riglerovej učebnice, ktorá bola typograficky totožná s prvou verziou, s výnimkou falošného impressa: z matrice titulnej strany „bratislavsko-viedenského“ vydania Schauff odstránil údaj o vydavateľstve Ignaza Albertiho a ponechal len svoje vydavateľstvo i rok vydania 1791. Reálne sa toto vydanie tlačilo – ako vyplýva zo správy riaditeľa Mészárosa – **v roku 1792 a začiatkom 1793** a nieslo názov: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalen Schule zu Pressburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schauffischen Verlage 1791.*

O rozširovanie tohto vydania sa podľa Mészárosa

*„... nestará samotný Schauff, ale niekto druhý a veľmi pravdepodobne opäť ten, ktorý sa tiež staral o vydanie prvé u Kurzpoka [sic!], totiž pán inšpektor národných škôl Ignatius Venger [sic!], ktorého najvyšší patrón a ochranca pán zástupca riaditeľa Fleischhacker ho následne nechce zradiť. Medzitým toto viem isto, že Venger pred mojím príchodom do Prešporku priniesol sem z Viedne na predaj knihy rôzneho druhu na škodu našej uhorskej tlačiarenskej pospolitosti a proti predchádzajúcim kráľovským vyhláškam, pre svoj škaredý zisk, pretože Viedenčania mu dali 20 florénov“.*⁵⁶

Vzťahy medzi riaditeľom Mészárosom a Riglerom boli počas jeho pôsobenia vo funkcii riaditeľa mimoriadne napäté a mnohokrát ústili do otvorených konfliktov, ktoré

55 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 10. januára 1793. „*Ad demonstrandum hoc, quod revera pars et quidem praecipua, Musices Operis illius, quod Magister Rigler jam anno 1791mo Excelso Consilio Regio Submiserat, hic loci per Scholae Graphidis Magistrum Joannem Schauff quotidie Domi suae occulte per Centena Exemplaria, quibus Omnibus semper Annus 1791mo astute praefigitur, imprimatur, unum Exemplar ex editione Schauffiana Domino Pro-Directore meo, fine istud Excelso Consilio Regio Pro Combinatione submittendi, medio Scholae Curatoris transmitti. Verum istud Exemplar de editione Schauffiana, quae de die in diem fit, et adhuc semper clam, et quidem per omnes partes Operi Rigleriani fiet, nisi severa inhibito, et praeeistentium Exemplarium Omnium, ac instrumentorum, seu Tabularum Cuprearum, in quibus Schauff Litteras, ut audio, non per modum typi, sed scripturae excissat habet...*“

56 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 10. januára 1793. „*Cum nullum Exemplar ex illis, quae modo sub nomine Schauffiano imprimuntur, Excelso Consilio Regio pro inspectione submissum sit, merito suspicari possum, quod editionem hanc, quae quidem secundae, etsi primae minime Correspondet, baptisata est, non solus Schauff, sed adhuc aliquis alter divulgari curet et probabilius iterum ille, qui eiam editionem primam Kurtzpekanam curavit, nempe Dominus Scholarum Nationalium Inspector Ignatius Venger, cuius summus Patronus, ac Protector est Dominus Pro-Director Fleischacker seqvaciter hunc prodere non vult. Interim hoc certe scio, quod Venger ante meum Ponium adventum deversi generis libros Viennae huc pro distractione in praedjudicium Universitatis nostrae Hungaricae Typographicae, et contra praeeistentia Intimata Regia, ob turpem suam Interessentiam, quia Viennensis Ei – 20 [...] florenos dederunt attulerit.*“

v konečnom dôsledku postihovali žiakov a preparandistov. Nelichotivo a útočne sa Mészáros viackrát vyjadroval aj o školskom inšpektorovi Wengerovi, ktorý nad Riglerom držal celé roky ochrannú ruku.

Keďže ani toto vyšetrovanie nevedlo k riešeniu situácie, riaditeľ Mészáros sa v apríli 1793 obrátil na Uhorskú kráľovskú miestodržiteľskú radu, ktorá obratom požiadala o vyšetrenie tlačenia Riglerovho diela priamo bratislavský magistrát:

*„Mestskému prešporskému úradu, o chýroch, že Riglerove dielo sa tajne tlačí. Tejto Kráľovskej miestodržiteľskej rade bolo oznámené, že dielo profesora hudby na miestnej škole Franza Rieglera, ktoré bolo v rukopise pred časom preposlané na toto miesto, sa tajne tlačí prostredníctvom učiteľa kreslenia Johanna Schauffa na škodu a ujmu kráľovskej univerzitnej tlačiarne. Preto táto Kráľovská uhorská miestodržiteľská rada považuje za potrebné poveriť mestský prešporský úrad, aby po prijatí tohto listu preskúmal skutočnosť domnelej tlače spolu s miestnym riaditeľom Antonom Mészárosom za prítomnosti profesora hudby Rieglera a o zisteniach neodkladne poslala správu na toto miesto.“*⁵⁷

Vyšetrovaním bol poverený mestský kapitán Johann Caspar Puchovszky spolu s ďalšími piatimi mešťanostmi, ktorí 20. apríla konštatovali, že

*„... skrz Johanna Schauffa, učiteľa školy kreslenia, boli vytlačené prvá a druhá časť spomínaného diela Rieglera (tak ako sú tu dva exempláre pripojené), ba dokonca pri príležitosti konania vyšetrovania boli niektoré exempláre nájdené priamo v tlači. Pri tejto príležitosti menovaný Schauff písomne vyhlásil, že on dostal od samého Rieglera za odmenu, ktorú mu dal, právomoc tlačiť túto knihu už v roku 1779, teda dlho pred preposlaním tohto Rieglerovho diela do Budína a že on sám tiež v roku 1791 dal túto knihu pre školskú mládež vytlačiť u vienského tlačiara Albertiho, čo rovnako uznáva sám Riegler tu v prílohe III. V Prešporku dňa 20. apríla 1793. Johann Caspar Puchovszky vlastnou rukou, mestský kapitán“*⁵⁸

57 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 12. apríla 1793. „Civico Magistratui Poseniensi interim [?] Operis Rigleriani quod clam imprimi dicitur. Relatum est Consilio huic Regio Locumtenentionali; quod opus Professoris Musicaes Scholae ejatis Francisci Riegler in Manuscripto pro Impressionem horsum jam dudum transpositum, nunc, et actu clam per Joannem Schauff Scholae Graphidis Magistrum in Praejudicium Typographiae Regiae Universitatis imprimatur. Civico huic Magistratui proinde Commitendum habet Consilium isthoc regium Locumtenentionale Hungaricum; ut in realitatem praetensae Impressionis Cum Cointelligentia Localis Directoris Antonii Mészáros, praesente etiam Musicaes Professore Riegler acceptis praesentibus illico inquirere ac de Re comperta indilate Relationem suam horsum praestare noverit.“

58 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 20. apríla 1793. „... quod omnino per Joannem Schauff Scholae Graphidis Magistrum Riegleriani memorati Operis 1^a et 2ª pars (prout hic in Originali duo Exemplaria accluduntur) impressa fuerint quin imo Occasione praesusceptae hujus Investigationis quoque nonnulla Exemplaria recte sub Impressionem adinventata sint. Qua occasione dictus Schauff sub ://: scripto declaravit, se facultatem imprimendi hujus Libri jam Anno 1779 adeoque longe ante transmissionem totius operis Riegleriani Budae a dicto Riegler erga eidem praestitam Remunerationem obtinuisse, quod ipsum prouti etiam in Anno 1791 huncce librum apud Impressorem Viennensem Alberti pro Juventute Scholastica recudi curasse, quod aequae hic sub advoluto triplici baculo ipse Riegler recognoscit. Posenii die 20^a Aprilis 1793. Joannes Caspar Puchovszky manu propria, Civitatis Capitaneus. Lectum et relatum in Senatu 3^a

Zainterosovanie mestskej rady do zisťovania okolností vydávania učebnice postavilo celú situáciu do právnej roviny. Rigler sa k tejto veci písomne vyjadril nasledovne: „... pánovi učiteľovi kreslenia Schauffovi som prenechal prvý diel [učebnice – E. Sz.], t. j. ‚krátky návod ku klavírnej hre‘, – ktorý vyšiel už v roku 1779 vo Viedni u Edlen von Kurzböck, a bol celkom rozobratý; – z lásky ku všeobecnému blahu a ešte predtým, než som vypracoval moje veľké systematické a kompletne hudobné dielo pre Vysokováženskú Študijnú komisiu“⁵⁹ Schauff odmietol odovzdať tlačiarenské matrice a nástojil na svojich (údajných) vlastníckych právach na Riglerovo dielo.⁶⁰ Dňa 6. mája prezentovali vyšetrovatelia na zasadnutí bratislavského magistrátu:

„Fakty ohľadom tlačeného diela profesora tunajšej hudobnej školy Františka Rieglera, ktoré sa teraz aj činom tajne pod zámienkou koná prostredníctvom Johanna Schauffa, učiteľa kreslenia, na škodu pospolitosti kráľovských tlačiarň. [...] sme v prítomnosti miestneho riaditeľa Antona Mészárosa a vyššie spomenutého profesora hudby Rieglera zistili, že prvá a druhá časť spomenutého diela Rieglera, ktorých jednotlivé exempláre tu ponížene pripájame, bola skrz tohože Johanna Schauffa, učiteľa kreslenia, nielen vytlačená, ale sme aj pri príležitosti prípravy na toto vyšetrovanie odhalili, že niektoré exempláre tohože diela sú určené pre najnovšiu tlač.“⁶¹

May 1793“

- 59 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 20. apríla 1793. „Nota. Ich Endesgeschriebener bekenne, daß ich dem Herrn Zeichenmeister Schauf: einen I. Theil als kurze Anleitung zum Klavier; – welcher schon 1779 in Wien bei Edl. v. Kurzböck heraus kamme, und gänzlich vergriffen worden ist; – aus Liebe zum allgemeinen Besten, und vorher noch als ich das große Systematische und vollständige musikalische Werk für die Hochlöbl. Studien Commission bearbeitet habe, – überließe, und desselbe indessen zum Allgemeinen Gebrauch des Publici zu widmen geglaubt habe. Preßburg d. 20ten April 1793 Franz P. Rigler mp. Musikprofessor“
- 60 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 20. apríla 1793. „Da Endesgefertigter keinen Nachdruck irgend eines musikalischen Klavierunterrichts besitzt, sondern laut den Bekännniß des Verfassers sowohl als nach Ausweiß der hiemit vorgezeigten Exemplarien, die im Jahr 1779 gedruckte und herausgegebene Anleitung zum Klavier von Franz Rigler rechtmäßig sich eigen gemacht, auch schon im Jahre 1791 eine zweyte Auflage bei Alberti in Wien veranstaltet hat, so kann er die ihm abverlangten Platten nicht abgeben, und muß gegen jede Gewaltdhätigkeit an seinem rechtmäßigen öffentlichen Eigenthum protestiren. Wenn Bey der Hohen Stelle der eigentliche Datum, der Uibergabe des von Franz Rigler eingereichten Manuscripts angegeben wäre, so würde sich von selbst ergeben, daß ein im Jare 1779 herausgegebenes Werk kein Nachdruck eines erst im Jahre 1792 ausgefertigten Manuscripts seyn könne. In dem Falle aber, daß jenes erst im Jahre 1792 an die Hochlöbl. Königliche Statthalterey übergebens Werk für eine Abschrift meiner schon im Jahre 1779 gedruckte Anleitung zum Klavier gehalten werden könnte, so wäre hierüber lediglich der Verfasser allein verantwortlich. Preßburg den 20ten April 1793 Johann Schauff“
- 61 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 6. mája 1793. „Facta circa impressionem Operis Professoris Musices Scholae hujatis Francisci Riegler, per Joannem Schauff Scholae Graphidis Magistrum in praejudicium Typographiae Regiae Universitatis nunc et actu clam praetensive attentatam mediante Benigno Gratioso ddo 12° Aprilis anni currentis Nro. 8033 emanato, ac sub 20° ejusdem percepto Intimato Nobis in praesentia Localis Directoris Antonii Mészáros, et praefato Musices Professore Riegler suscipi demandata Investigatione omnino comperimus, quod memorati operis Rigleriani 1ma et 2da Pars cujus singillatvum Exemplar hic demisse advolvimus, per eundem Joannem Schauff Scholae Graphidis Magistrum non modo impressa fuerit, verum etiam occasione praesumptae hujus Investigationis nonnulla ejusdem operis Exemplaria sub recentissima impressione constitui deprehenderimus.“

Formovanie zámeru a koncepcie Riglerových učebníc

Zastavme sa pri tej časti správy členov magistrátu, v ktorej sa hovorí o tom, že v Schauffovej tlačiarňi „*boli vytlačené prvá a druhá časť [...] diela Riglera*“, respektíve, že „*prvá a druhá časť spomenutého diela Rieglera, ktorých jednotlivé exempláre tu ponížené pripájame, bola skrz [...] Johanna Schauffa [...] vytlačená...*“. O akú „druhú časť“ Riglerovho diela ide? Nie je známy žiaden výtlačok „druhej časti“ Riglerovej učebnice, hoci musela existovať, keďže ju vyšetrotelia priložili k svojej správe. Zdá sa, že celá záležitosť súvisí s formovaním zámeru a koncepcie Riglerových učebníc, s tlakom okolností a prostredia i jeho osobnými záujmami, ktoré sa v nasledujúcom texte pokúsime rekonštruovať.

(1) Rigler začal písať svoju učebnicu *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* ešte pred svojím nástupom na miesto učiteľa hudby Hudobnej školy v Bratislave pre účely súkromného vyučovania hudby, t. j. klavírnej hry a spevu, ako o tom píše v *Predhovore* k prvému vydaniu z roku 1779: „*Moji žiaci klavírnej hry sú zároveň aj žiakmi v speve, preto v umení zbehlý [človek] zbadá súvislosť a súlad medzi dielmi navzájom – a snád' aj moje úsilie osvecovať a byť užitočný.*“⁶² Prvé vydanie učebnice nesie názov *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Wien gedruckt bei Joseph Edlen von Kurzböck*.⁶³ Rigler sa ale nikde nezmiňuje, čo má byť obsahom druhého dielu. Za pozornosť stojí znenie inzerátu o vydaní tejto učebnice v novinách *Pressburger Zeitung* zo 4. augusta 1779: „*Milovníkom hudby dávam na známosť moje hudobné diela, totiž Anleitung zum Gesange und Klavier, pričom to posledné má dva diely, z ktorých ten prvý čoskoro opustí tlačiareň Josepha Edlen v. Kurzböcka vo Viedni...*“⁶⁴ Z inzerátu vyplýva jednoznačný Riglerov zámer napísať komplexné dvojdielne hudobno-metodické dielo, pozostávajúce z (1) učebnice spevu a (2) dvojdielnej učebnice klavírnej hry.

(2) **1. verzia 2. vydania** učebnice z roku 1791 vydaná v kooperácii tlačiarov Johanna Nepomuka Schauffa a Ignaza Albertiho má zhodný názov s prvým vydaním: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer*

62 „*Meine Schüller des Klaviers sind es zugleich im Gesange, deßwegen findet der Kunsterfahrne Beziehung, und Uibereinstimmung der Theile mittheilet unter einander – und vielleicht auch überall mein Bestreben aufzuklären, und zu nützen. Preßburg den 8. Juli 1779. Der Verfasser.*“

63 Miesto uloženia: Bayerische Staatsbibliothek digital/Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek, 1068571 4 Mus.th. 1331-1 10685714. Dostupné na internete <http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10527713-5> [cit. 2016-09-22]; Univerzitná knižnica v Bratislave, Sign. S.G.15657; Archiv der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, Knižnica arcikniežaťa Rudolpha, Sign. 999/8 (pozri ČEPEC, ref. 19, s. 255).

64 *Pressburger Zeitung*, 4. augusta 1779. „*Liebhavern der Thonkunst kündige ich meine musikalische Werke an, nämlich eine Anleitung zum Gesange und Klavier, welche letzte in zween Theilen besteht, wovon der erste nächstens bey Joseph Edlen v. Kurzböck in Wien die Presse verlassen, und nebst einem Anhang von 24 Kadenzen und Klavierstücken gegen 1 fl. 30 kr. verkauft wird. Bey der Ausarbeitung dieser Werke benützte ich die trefflichen Vorarbeiten unserer größten Meister eines Bachs, Marburgs, Kirnbergers, Agrikola, Hillers ec. bereicherte sie mit eigenen Anmerkungen die mir eine beobachtungsvolle Erfahrung einige Jahre verschafte, und gab derselben die letzte Vollkommenheit durch gedrungene Regeln, und grammatikalische Reinigkeit. Preßburg, den 18ten Julius, 1779. Fr. Rigler; öffentlicher Lehrer der Tonkunst an der k. Hauptnormalschule.*“

der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schaufischen Verlage 1791 und bey Ignatz Alberti in Wien.⁶⁵ Až na niektoré drobné úpravy je text totožný s prvým vydaním. Na konci učebnice, za poslednou skladbou, stojí poznámka: „*Koniec prvej časti. Vydavateľ sa postaral o to, aby bola v rovnakom formáte vydaná zbierka klavírných skladieb ako pokračovanie [tohto dielu], ktorá bude obsahovať kvalitné skladby rôzneho charakteru v najobľúbenejšom vkuse podľa stupňa nadobudnutých schopností milovníka [hudby]. Tie isté skladby bude potom možné zakúpiť jednotlivo, ako aj súborne za najnižšie sumy.*“⁶⁶ V tomto vydaní sa prvýkrát objavuje informácia o plánovanom druhom dieli, ktorý mal obsahovať výber skladieb rôznej interpretačnej náročnosti.

(3) **2. verzia 2. vydania** bola vydaná pod rovnakým názovom ako prvá verzia: **Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schaufischen Verlage 1791.**⁶⁷ Dielo s falošným impressom bolo v skutočnosti tlačené (tajne – ako zistil riaditeľ Mészáros) koncom roka **1792**, prípadne začiatkom **1793**. Text (vrátane *Predhovoru* i poznámky na konci) sa zhoduje s druhým vydaním, s tým, že – ako sme uviedli vyššie – Schauff odstránil v impresse údaj o Ignazovi Albertim a sfaľoval rok vydania.

(4) Existuje však aj **3. verzia 2. vydania**, ktorej text i impressum zapadá do obrazu situácie, doloženej dokumentmi z prvej polovice roku **1793**. Celý text tohto vydania sa typograficky zhoduje s predchádzajúcimi dvoma verziami, s výnimkou novozhotoveného titulného listu, ktorého matrica je – na rozdiel od matrice z prvej a druhej verzie, zhotovenej kaligrafickým (písaným) typom písma – rytá klasicistickou statickou antikvou. Dielo nesie názov **Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Presburg : gedruckt und verlegt bey Johann Nep. Schauff.**⁶⁸ Rok vydania nie je uvedený. Zdanie, že ide o „iné“ dielo, určené pre „súkromné“ vyučovanie – a nie o učebnicu určenú pre žiakov Hudobnej školy, ktorá by podliehala schváleniu školských úradov –, podčiarkol Schauff obmenou názvu (... *für musikalische Privatlehrstunden*). Poznámka na konci učebnice o pripravovanom súbore skladieb bola z poslednej matrice odstránená. Najpodstatnejšia zmena je však v texte *Predhovoru*: z matrice je odstránená časť vety „*Moji žiaci klavírnej hry sú zároveň aj žiakmi v speve*“ („*Meine Schüler des Klaviers sind es zugleich im Gesange*“) a do prázdneho priestoru je vyrytý nový text: „*Druhý diel, ako náuka o generálnom base tu musí nadviazať na tento prvý diel*“, ktorý plynule pokračuje pôvodnou formuláciou: „*preto v umení zbehlý (človek) zbadá súvislosť a súlad medzi dielmi navzájom – a snád' aj moje úsilie osvecovať*“

65 Miesto uloženia: Österreichische National Bibliothek, Wien. Sign. Mus. MS37373-qu.8°.

66 „*Ende des ersten Theils. Der Verleger hat dafür gesorgt dass in dem nählichen Formate eine Sammlung Clavier-Musick als Fortsetzung erscheint welche gute Stücke aller Art in beliebtestem Geschmack nach dem Grade fortschreitender Fähigkeiten der Liebhaber enthalten wird. Dieselben Stücke werden dann einzeln sowohl als gesammelt um die billigsten Preise zu haben seyn.*“

67 Miesto uloženia: Městská knihovna v Praze, Sign. V 25911.

68 Miesto uloženia: Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészeti Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet Könyvtára; Univerzitná knižnica v Bratislave, Sign. VIII.00216.

a byť užitočný“.⁶⁹ Ukazuje sa, že tento doplnok, ktorý zásadným spôsobom mení koncepciu celej učebnice, je dôsledkom vývoja udalostí a meniacej sa situácie v prostredí školy, potrieb žiakov, zlej komunikácie s nadriadenými i vlastných očakávaní.

Problematikou generálneho basu sa Rigler zaoberal už od začiatkov svojho pôsobenia na Hudobnej škole. Pre šikovných preparandistov, ale i žiakov normálnej školy zostavil vlastný študijný materiál o generálnom base („*Generalbaß Anleitung*“). Odvoláva sa naň roku 1788 v liste, v ktorom prvýkrát nastoľuje potrebu vzniku novej učebnice hudby pre učiteľskú preparandiu. V tomto liste sa vzdal prvotnej myšlienky zaradiť do učebnice časť o generálnom base, pretože v kontexte uvažovaného plánu ju považuje „*pre učiteľov na vidieku za celkom zbytočnú*“. Pre záujemcov však plánoval na konci zostaviť zoznam „*najlepších*“ diel, z ktorých by sa mohli v generálnom base sami vzdelávať:

„*Die Ausdehnung des erwehnten musikalischen Lehrbuches für Schulleute, auf dem Lande im K. Ungarn, muß so kurz als möglich seyn; und darf höchstens in 8 oder 9 Bögen bestehen. [...] Hingegen darf die vollständige Lehre: den Generalbaß nach Ziffern zu spielen wegbleiben, weil sie nach diesem Plane dem Landschulmeister ganz entbehrlich ist; hauptsächlich aber wegen Kurze des Lehrbuches und der Zeit weder vorgetragen, noch begriffen werden kann. Jenen Schülern aber die als Kinder oder Anfänger in die Schule kommen, um lang genug da zu bleiben, wird diese Lehre, wie es bisher geschehen ist, durch meine eigene verfaßte Generalbaß Anleitung geleistet werden. Um jedoch auch hierinn für den Lernbegierigen genug zu thun, so will ich am Ende des Buches einige der besten Generalbaßbücher, Compositions Werke, und einige Authoren benennen, um sich nach Vermögen durch dieselben sowohl im Generalbaße als schwereren Handstücken ausbilden zu können.*“⁷⁰

Vo svojich neskorších úvahách o koncepcii budúcej učebnice začal Rigler rozlišovať medzi vzdelávacími potrebami a cieľmi pre učiteľov na vidieku („*fürs Land*“) a učiteľov vo väčších a menších mestách („*in den größern und kleinern Städten*“), pre ktorých je však už výučba generálneho basu nevyhnutná („*unentbehrliche Lehre des General basses*“), ako o tom píše v liste z 5. decembra 1790.⁷¹ Riglerov návrh na koncepciu budúcej učebnice prezentovaný v liste z 3. augusta 1791 adresovanom Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade už jednoznačne obsahuje kapitolu o generálnom base a túto koncepciu Rigler viac nemenil.⁷² Problematika generálneho basu vyvolala medzi Riglerovými nadriadenými diskusiu o oprávnenosti jej výučby i zaradenia do učebnice. Evidentná bola tendencia ju zaradiť do teoretickej časti výučby a praktické cvičenia presunúť – podľa individuálneho záujmu – do privátnej výučby v zmysle nasledovného odporúčania:

„*Predmet, ktorý by mal Rigler preberať, by nespočíval len v mechanicom vedení v praktickej hudbe, ale aj v teórii a estetike hudby, štátnym žiakom, to jest zadar-*

69 „*Der zweite Theil, als Lehre des Generalbasses mußte mit diesem ersten Theile hier, verbunden werden: deswegen findet der Kunsterfahne Beziehung und Uibereinstimmung der Theile unter einander – und vielleicht auch überall mein Bestreben aufzuklären, und zu nützen.*“

70 MOL, C 69, 1787-88, fasc. 169, fons 1, 18. mája 1788; pozri tiež KOWALSKÁ, ref. 14, s. 49.

71 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 5. decembra 1790.

72 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20, 3. augusta 1791.

mo, sa má okrem celej hudobnej encyklopédie vysvetliť teoreticky generálny bas s tým záväzkom, že tým, ktorí prejavia záujem, vyloží na súkromných prednáškach generálny bas prakticky, tak aj samotnú kompozíciu za primeraný plat, ktorý sa určí a ktorý mu budú [žiaci] odovzdávať.“⁷³

V kontexte týchto skutočností sa vynára odôvodnená pochybnosť, či Rigler naozaj predal Schauffovi vlastnícke práva na učebnicu. V takom prípade by predsa nemal možnosť meniť text a zásadným spôsobom zasiahnuť vlastne aj do obsahovej koncepcie diela. Natíska sa predpoklad priebehu nasledujúcich udalostí: Po tom, čo sa v decembri 1792 a v januári 1793 začalo vyšetrovanie zástupcom riaditeľa školského distriktu Fleischackerom a riaditeľom školy Mészárosom, ktorí „objavili“ prvú a druhú verziu druhého vydania, sa Rigler so Schauffom dohodli na verzii o predaji vlastníckych práv. Ich spoločným záujmom s predpokladom obojstranného profitu bolo ponúknuť na trh chýbajúcu učebnicu. Vydanie pripraveného diela *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* bolo vzhľadom na jeho obsiahlosť v nedohľadne a žiaci Hudobnej školy i preparandisti nutne potrebovali učebnicu. Rigler so Schauffom zrejme nepredpokladali taký vývoj udalostí, že celú záležitosť bude riešiť Študijná komisia Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady, riaditeľstvo Univerzitetnej tlačiarne v Budíne a bratislavský magistrát, a že nadobudne nezákonný rozmer. Začiatkom roka 1793 pripravili na vydanie aj tretiu verziu druhého vydania učebnice, najskôr prvý diel o klavírnej hre a druhý diel – na rozdiel od pôvodnej koncepcie prvého vydania – o generálnom base. Tento druhý diel Rigler pravdepodobne prevzal z tretej kapitoly svojej novej učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*, ktorú vo dvoch etapách (v októbri 1791 a októbri 1792) už odovzdal školským úradom na vydanie. Oba diely: o klavírnej hre i generálnom base boli – ako vyplýva zo záverov vyšetrovacej komisie v apríli roku 1793 – vytlačené a oba exempláre tiež priložené k správe.

Vyriešenie celej situácie a záver celej kauzy je viac než prekvapujúci: 17. mája 1793 poslal bratislavský mestský magistrát riaditeľovi Univerzitetnej tlačiarne list s konštatovaním:

„Keďže podľa vyšetrovania konaného prostredníctvom prešporského mestského úradu v prítomnosti miestneho riaditeľa Mészárosa a samotného autora Rieglera vyplynulo, že Johann Shauff [sic!] tlačí iba prvú časť alebo výťah z toho úplného a systematického diela, ktoré professor Riegler predložil roku 1792, a to časť, ktorá už bola vydaná v roku 1779 v Kurtzbökövej [sic!] tlačiarne, a že v žiadnom prípade sa netlačí znova celé, neskôr autorom rozšírené dielo, preto sa naznačený prípad nemôže brať do kategórie znova tlače knihy, ktorá ešte nie je vytlačená Kráľovskou tlačiarňou. Avšak treba všetkým úsilím vytláčenie celého Rieglerovho diela, už odovzdaného, posúriť a na jeho pokyn treba publikovať vyžiadané oznámenie v novinách.“⁷⁴

73 MOL, C 69, 1791, fasc. 218, fons 20. „*Objectum, quod Rigler tractandum haberet non quidem mechanica Manu ductio practicae Musices esset, Sed Theoria, cum Aesthetica musices, Publici tamen id est gratuito, praeter universam Musices Encyclopoediam Generalem Bassum theoreticae explicandum habere: illa tamen obligatione, ut iis, qui animum adjecerint, tam Bassum Generalem practicae, quam vero Compositionem ipsam erga moderatum, et defigendum Didactrum ipsi cedent, privatis Praelectionibus exponat.*“

74 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 17. mája 1793. „*Cum ex peracta per Civicum Magistratum Poso-*

Vzhľadom na predchádzajúce, prameňmi doložené okolnosti, ostáva len predpokladať, že všetci protagonisti tohto prípadu sa nakoniec dohodli na najlepšom možnom riešení: zničiť kauzu tlače Riglerovej učebnice zo sveta a navonok voči úradom v Budíne zachovať dekrétum a čistý kredit Riglera, Schauffa, Normálnej školy, Hudobnej školy a nakoniec i bratislavského magistrátu. Zdá sa, že vytlačené exempláre druhého dielu učebnice boli skonfiškované a skartované, keďže ani jeden z nich sa nezachoval, čím sa zahľadila posledná stopa po celej kauze.

Okolnosti, za akých bola vydávaná druhá Riglerova učebnica *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* (1798) sa prelínajú s bizarnými okolnosťami tlačenia troch verzií druhého vydania prvej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. Analýza a komparácia jednotlivých vydaní Riglerovej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* smeruje nakoniec k odpovedi na otázku, koľko vydaní tohto diela vlastne existuje. Okrem prvého vydania tejto učebnice z roku 1779 sme identifikovali tri verzie jej druhého vydania z rokov 1791, 1792/1793 a 1793. Prvá verzia druhého vydania bola vydaná počas záverečných prác Riglera na jeho druhej učebnici a ďalšie dve verzie už po odovzdaní celého rukopisu:

1. vydanie:

Názov: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden..., Erster Theil.*

Impressum: *Wien, Kurzböck* (1779).

Predhovor – datovanie: *Preßburg, den 8. Juli 1779.*

Koncepcia – plánovaný druhý diel: neuvedené.

2. vydanie, 1. verzia:

Názov: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden..., Erster Theil, Zweite Auflage.*

Impressum: *Pressburg/Wien, Schauff/Alberti, 1791.*

Predhovor – datovanie: bez datovania.

Koncepcia – plánovaný druhý diel: zbierka skladieb.

Obsah: totožný s 1. vydaním.

Typografia: nové matrice.

2. vydanie, 2. verzia:

Názov: *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden..., Erster Theil, Zweite Auflage.*

Impressum: *Pressburg, Schauff, 1791* (v skutočnosti 1792/1793).

Predhovor – datovanie: bez datovania.

Koncepcia – plánovaný druhý diel: zbierka skladieb.

*niensem, in praesentia Localis Directoris Mészáros, ac ipsius Authoris Riegler, Investigatione evenerit nonnisi Partem 1^{am} seu Extractum, ex illo Completo & Systematico Opere, quod Professor Riegler Anno 1792 submiserat, per Joannem Schauff imprimi quaeve jam Anno 1779 typis Kurtzbökianis edita erat ne-
titiqum vero resignatum posterius intergrum ab aucthore, amplificatum opus reimprimi, ideo insinuatum
Casum, ad Cathegoriam Reimpressionis Libri, qui Typis Typographiae Regiae nondum prostat, sumi non
posse; verum editionem Completi hujus Operis Riegleriani; jam dudum resignati, omni studio adma-
turandam ejusque intuitu demandatam in Ephemeribus anunciationem, publici lucis faciendam esse.“*

Obsah: totožný s 1. vydáním.

Typografia: matrice z 2. vydania, 1. verzie.

Typografia titulného listu: upravená matrica z 2. vydania, 1. verzie.

2. vydanie, 3. verzia:

Názov: *Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden..., Erster Theil, Zweite Auflage.*

Impressum: *Presburg, Schauff*, bez uvedenia roku (v skutočnosti 1793).

Predhovor – datovanie: bez datovania.

Koncepcia – plánovaný druhý diel: *Generalbass*.

Obsah: totožný s 1. vydáním.

Typografia: matrice z 2. vydania, 1. verzie.

Typografia titulného listu: nová matrica.

Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen – životné dielo Franza Paula Rieglera

Druhá Rieglerova učebnica vyšla – po piatich rokoch od odovzdania rukopisu a dva roky po smrti Rieglera – v Budíne roku 1798 pod názvom: ***Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen; nebst den ersten Gründen zur Komposition; als Nöthige Vorkenntnisse der freyen und gebundenen Fantasie; mit 2 Anhängen: der 33 Kirchenlieder; und 31 charakteristischen Tonstücken verschiedener Meister dieses Jahrhunderts. Für Tonlehrer, Schulleute, und Musikliebhaber in dem Königreiche Ungarn. Vorzüglich aber zum allgemeinen Gebrauch der Tonschulen. Verfasset: von Franz Paul Rigler, gewesenen öffentlichen Tonlehrer der königl. Hauptnationalschule zu Preßburg. OFEN : im Verlage der königl. hungar. Universitätsbuchdruckerey. 1798.***⁷⁵ Ide o nové dielo postavené na základoch prvej Rieglerovej učebnice. Vo februári 1792 pripravil Rigler na žiadosť školských úradov⁷⁶ text inzerátu, ktorý mal byť uverej-

75 Miesto uloženia: Slovenské národné múzeum Bratislava, Hudobné múzeum, Sign. MUS II/11; Archiv der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, Knižnica arcikniežata Rudolpha, Sign. 365/38 (pozri ČEPEC, ref. 19, s. 256).

76 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 19. februára 1793. „*Virtute, & autoritate benigni Gratosi dd^o 18^{ae} Januarii anni currentis Nro. 786 editi, & per me 11° hujus humillime percepti Mandati, Professorem Riegler non tantum ad accurate revidendas, ac ita revisas omni absque mora remittendas Philyras illas, quae eidem pro Finali Correctione per Typographiam Regiae Universitatis transmittentur, in humillimum provocati Benigni Gratosi mandati Obsequium inviaveram [?], sed &, ut breve aliquod appositum tamen & Prospectum edendi Sui Operis in se complectens Avertimentum quo opus concinnet, admonueram [?] illudquae adnoseram [?]; quod etiam per ipsum elaboratum, & concinnatum, atque Die 15^{ae} hujus ea cum Declaratione exhibitum: illud à se brevius concinnari non potuisse, in ipso Originali ./ propria opus manu descriptum, summam habeo Gratiam humillimè submittendi...“*

[„Na základe moci a authority dobrotivého milostivého príkazu zo dňa 18. januára tohto roku vydaného pod číslom 786, ktorý som prijal 11. dňa tohto mesiaca, usmernil som v najponíženejšiu poslušnosť vyššie menovaného príkazu profesora Rieglera, nielen aby presne prezrel tie strany, ktoré mu na záverečnú korektúru pošle tlačiareň kráľovskej univerzity a aby bez akéhokoľvek zdržania poslal takto prezeré strany nazad, ale aj som pripomenul ako nejaký krátky prídavok oznam o vydaní svojho diela obsahujúci informáciu, prečo dielo tvorí, a to [...] čo tiež skrze neho bolo vypracované a zložené a dňa 15. tohto mesiaca preukázané s tým vyhlásením, že to nemoho byť napísané kratšie, v samom origináli (vlastnou rukou napísané dielo), mám najvyššiu milosť najponíženejšie poslať...“]

nený v novinách v Budíne, Pešti a Bratislave,⁷⁷ a ktorého koncept i čistopis sa zachoval.⁷⁸ O novom titule informovali v *Pressburger Zeitung* 27. apríla 1798, dva roky po smrti Riglera. Autor textu inzerátu nepoužil Riglerov text, zrejme nezodpovedal predstavám vydavateľa, ale asi aj preto, že boli uskutočnené aj mierne úpravy v obsahovej stránke diela. Konečná suma sa podľa inzerátu nakoniec vyšplhala na 4 florény 30 grajciarov.⁷⁹

V akom rozsahu sa Riglerova učebnica používala a aký mala odbyt, nie je známe. Inventár Hudobnej školy z roku 1797/1798,⁸⁰ spísaný Riglerovým nástupcom Heinrichom Kleinom, uvádza 12 kusov *Anleitung zum Klavierspielen in Druck und Stich vom Riegler* a jeden exemplár *Großes Lehrbuch von Riegler*. Pravidelné polročné výkazy Hudobnej školy zaznamenávajú repertoár žiakov až od roku 1807. Od tohto roku až do 1841 je Riglerova učebnica uvedená jediný raz, v roku 1816.⁸¹ Klein sa v prípade začiatočníkov orientoval vo výučbe takmer výlučne na klavírnú školu Daniela Gottloba Türka⁸² a uprednostňoval ju aj jeho nástupca Joseph Kumlik (1801 – 1869). Riglerova druhá učebnica bola mimoriadne obsiahlym, 510 stranovým dielom⁸³, určeným primárne pre frekventantov učiteľskej preparandie, chrámových organistov a učiteľov hudby. Pre svoju obsahovú šírku, nezanedbateľnú hmotnosť a v neposlednom rade i cenu nebola vhodnou učebnicou pre začiatočníkov v klavírnej hre – prevažne žiakov normálnej školy.

Dôvody, prečo sa však v dlhšom časovom horizonte neujali ani predchádzajúce vydania *Anleitung zum Klavier für musikalische (Privat)Lehrstunden*, mohli byť rôzne. Okrem zaradenia náročných prednesových skladieb, štýlovo vzdialených poslucháčovi začiatku 19. storočia, mohla to byť aj celkom pragmatická skutočnosť, a síce, že Rigler notoval pravú ruku (vo všetkých príkladoch a cvičeniach, i v niektorých skladbách) v diskantovom kľúči (resp. C-kľúči). Ten bol koncom 18. storočia v klavírných skladbách už vytlačaný štandardným husľovým kľúčom (resp. G-kľúčom).⁸⁴ V učebnici

77 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 8. marca 1793. „*Gremiali Expeditoatus officio Comitatus ut adnexum Exhibito huic sub .//. Avertimentum Prospectum operis Rieglerieni per Typographiam Regiam Universitatis in Lucem edendi in se continentis ad Ephemerides publicas Budenses, Pestiensis, ac Posonienses inseri curet. Ex Consilio Regio Locumtenentiali, Budae 8. Martii 1793*“

[„Gremiálnemu expedičnému úradu a stolici, aby sa postarala o vytlačenie v novinách v Budíne, Pešti a Prešporku tu priloženého informačného oznamu o Riegerovom diele, ktoré má vyjsť v kráľovskej univerzitnej tlačiarňi. Z Kráľovskej miestodržiteľskej rady v Budíne 8. marca 1793“]

78 MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 15. februára 1793. Na záver textu v koncepte Rigler napísal: „*Ende. N[ota]B[ene]. Hier sollte die Bogenzahl, der Preis das Werks, und die Zeit seiner Ausgabe bestimmt werden; wovon ich aber selbst noch nichts weis. M[usik]. Prof. Rigler.*“

79 *Pressburger Zeitung* 27. apríla 1798.

80 MOL, C 69, 1799, fasc. 269, fons 1. *Inventarium der Preßburger Musterschulgeräthschaften von Jahre 1797/8.*

81 MOL, C 69, 1817, fasc. 383, fons 1. *Bericht über den Fortgang der Musikschüler der königl. Musterschule Preßburgs vom II^{en} Kurse 1815/1816.*

82 TÜRK, Daniel Gottlob. *Klavierschule, oder Anweisung zum Klavierspielen für Lehrer und Lernende, mit kritischen Anmerkungen.* Leipzig und Halle, 1789; ďalšie vydania 1792, 1802.

83 Budínske vydanie učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* z roku 1798 má 496 typograficky spracovaných strán (spolu s titulným listom a nečíslovaným *Predhovorom* a po odpočítaní strán spôsobených chybnou pagináciou – posledná je 510. strana).

84 HILEY, David. Schlüssel und Liniensystem. In *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. 2. Auflage. Sachteil, Band 8. Ludwig Finscher (Hrsg.). Bärenreiter/Metzler : Kassel u. a. 1998. ISBN 3-7618-1101-2

Rigler píše, že pre začiatočníkov je postačujúce, aby najskôr dobre ovládali diskantový kľúč a potom si podľa okolností pribrali husľový a prípadne altový a tenorový kľúč.⁸⁵ Diskantový kľúč sa nazýval aj „klavírny kľúč“, pretože sa ním dlhé obdobie notoval vrchný hlas v skladbách pre klávesové nástroje. Heinrich Christoph Koch v *Musikalisches Lexikon* z roku 1802 uvádza, že husľový kľúč sa už „dlhší čas“ („*seit geraumer Zeit*“) používa nielen pre klávesové nástroje, ale občas nahrádza aj vo vokálnych hlasoch diskantový kľúč.⁸⁶ Na začiatku 19. storočia je už v učebnici klavírnej hry Türka (1806)⁸⁷ part pravej ruky notovaný v husľovom kľúči a zachovali sa tiež rukopisy niektorých Riglerových skladieb prepísané do husľového kľúča.⁸⁸ Učebnica Johanna Nepomuka Hummela *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Piano-Forte-Spiel* z roku 1827 tiež využíva štandardný G-kľúč, avšak je zaujímavé, že 44 príkladov a skladieb je prevzatých z Riglerovej učebnice – bez uvedenia autora a pôvodného zdroja.

Riglerove učebnice upadli do zabudnutia – spolu so svojím autorom – až natoľko, že Gustav Schilling vo svojom *Universal-Lexicon der Tonkunst* z roku 1838 v hesle *Ungarn* – *ungarische Musik* konštatuje: „*Dá sa veriť, že Uhorsko, tento štát tesne hraničiaci s tak veľmi muzikálnym Rakúskom, nemalo do roku 1828 vlastnú klavírnu školu?*“⁸⁹

Záver

Na základe výskumu doteraz neznámych dokumentov a prameňov sme sa pokúsili objasniť takmer päť rokov trvajúci proces od vzniku myšlienky, zrenia a premien koncepcie, písania textu až po šesťročný vydavateľský proces diela Franza Paula Riglera *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*. Na pozadí nových zistení sa zároveň odhaľovali okolnosti vydávania ďalších vydání Riglerovej prvej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*, na základe čoho môžeme chronologicky uviesť všetky doteraz známe vydania a korigovať informácie, ktoré uvádza historická i novodobá literatúra.

(Bärenreiter), ISBN 3-476-41000-5 (Metzler), stĺpec 111.

- 85 *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*, s. 7: „*Da alle Beispiele in dem C Schlüssel geschrieben sind, so ist es anfänglich genug, wenn die Schüler diesen gut wissen; der G Schlüssel nebst den 2 Versetzungen des C Schlüssels können ihnen erst nach Umständen beigebracht werden. [...] Die Töne im C und G Schlüssel sind voneinander nur eine Linie unterschieden; doch ist es nie gut 2 Schlüssel zu gleicher Zeit zu lehren: sondern man wartet bis erst einer gut gefaßt worden ist.*“
- 86 KOCH, Heinrich Christoph. *Musikalisches Lexikon, welches die theoretische und praktische Tonkunst, encyclopädisch bearbeitet, alle alten und neuen Kunstwörter erklärt, und die alten und neuen Instrumente beschrieben enthält*. Frankfurt am Main : bey August Hermann dem Jüngern, 1802, stĺpec 433-434.
- 87 TÜRK, Daniel Gottlob. *Kleines Lehrbuch für Anfänger im Klavierspielen, nebst sechzehn sehr leichten Uebungsstücken*. Halle, 1806.
- 88 POLAKOVIČOVÁ, ref. 13, s. 86.
- 89 SCHILLING, Gustav. *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften, oder Universal-Lexicon der Tonkunst*. Sechster Band. Stuttgart : Verlag von Franz Heinrich Köhler, 1838, s. 728: „*Sollte man es glauben, daß Ungarn, dieser von dem so sehr musikalischen Oesterreich so nah begränzte Staat, bis 1828 nicht einmal eine eigene Clavierschule besaß, und doch ist es so; in diesem Jahre erst erschien eine Art Clavierschule in ungarischer Sprache von Alexander von Dömény, der die Materialien dazu aus den Werken Händels, Clementis, Cramers, Schmitts, Kalkbrenners, Steibelts u A. zusammengelesen hatte, also auch noch nicht Eigens lieferte.*“

Problém okolo vydávania učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* a znovuvydávania *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* – a úlohe Franza Riglera a Johanna Schauffa v ňom – má niekoľko aspektov:

- (1) Závažným je nedodržanie nariadenia, podľa ktorého povinnosťou autora i vydavateľa učebnice bolo získať povolenie od školských úradov. Aj z toho dôvodu, keď sa celá záležitosť začala odhaľovať, zrejme Schauff s Riglerom zmenili názov na titulnom liste 3. verzie 2. vydania z *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* na *Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden*, aby vylúčili podozrenie, že ide o učebnicu pre hudobnú školu.
- (2) Oprávnenie na vydanie druhej učebnice Riglera *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* mala Univerzitná tlačiareň (ako jedna z troch tlačiarň s privilegiom vydávať učebnice), ktorej by vydaním tohto diela (alebo jeho časti) v inej tlačiarňi vznikla škoda, pretože by sa na trhu musela deliť o odbyť. Schauffova tlačiareň sledovala druhým vydaním učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* primárne komerčný cieľ na základe dostatočného dopytu. Učebnica bola určená tak pre školské inštitúcie, ako aj umelecko-zaujímavé vzdelávanie, čo bolo – vzhľadom na prekrytie vydavateľských zámerov – považované za vytvorenie nezákonného konkurenčného prostredia. Preto Rigler druhé vydanie *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* bagatelizoval, že to „nie je nič iné, než malý, ale podstatný návod, aké zásady a pravidlá majú dodržiavať tak učitelia i žiaci v klavírnej hre“, aby zdôraznil, že toto vydanie predstavuje iba malú časť jeho druhej učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*, a teda nespôsobí žiadnu ujmu Univerzitetnej tlačiarňi.
- (3) Otázkou ostáva, či mal Rigler právo vydať druhé vydanie svojej učebnice *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*, ak už dostal odmenu za svoju druhú učebnicu *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*. Vyšetrovacia komisia vo svojom záverečnom stanovisku skonštatovala, že druhé vydanie prvej učebnice nie je dôvodom k znepokojeniu. Vydanie druhého dielu o generálnom base v tlačiarňi Schauffa a predaj učebnice v jeho kníhkupectve však už bolo vážnym porušením regúl.
- (4) Problém predstavujú v tej dobe ešte len sa formujúce autorské a vydavateľské práva. Ak by sa Rigler skutočne vzdal „vlastníckeho“ práva na svoje dielo, Schauff by nemal právo robiť ako vydavateľ (v mene Riglera) koncepčné zmeny v učebnici *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. V takom prípade by 3. verzia 2. vydania *Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden* bola vlastne pirátskym vydaním a zneužitím práv autora. Všetky okolnosti nasvedčujú tomu, že Rigler práva nepredal, pretože on sám ako autor (*Verfasser*) v Predhovore 3. verzie avizoval a odvolával sa na pripravovaný druhý diel učebnice o generálnom base.
- (5) 1. verziu 2. vydania *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* vydali Schauff a viedenský tlačiar Alberti spoločne. Z dokumentov vyplýva, že v Albertiho tlačiarňi sa dielo vytlačilo a Schauff ho financoval ako vydavateľ. Otázna je tiež dohoda medzi nimi v prípade ďalšej dotlače. Schauff použitím falošného impressa porušil vydavateľské práva Albertiho, keď z 2. a 3. verzie 2. vydania (*Anleitung*

zum Klavier für musikalische Lehrstunden a *Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden*) odstránil údaj o jeho vydavateľskej spoluúčasti.

- (6) Ostáva ešte objasniť, prečo Študijná komisia nepodporila okrem Riglerovej učebnice *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* aj druhé vydanie učebnice klavírnej hry *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*. Študijná komisia sa orientovala predovšetkým na zabezpečenie komplexnej hudobnej učebnice pre preparandistov, ktorú by budúci učitelia využívali aj neskôr vo svojej organistickej a kantorskej praxi. Učebnica klavírnej hry určená pre žiakov normálnej školy nestála v centre záujmu školských úradov. Predovšetkým, hudobná škola nebola zriadená primárne pre túto skupinu žiakov, u ktorej záujem o hudobné vzdelávanie neúmerne narastal, pretože žiaci normálnej školy pochádzali najmä z meštianskej vrstvy, ktorá si svoje vzdelanostné ambície saturovala – okrem iného – aj hudobným vzdelávaním. Riglerova pozornosť sa čoraz viac orientovala na nadaných žiakov z tejto skupiny a zanedbával – často málo hudobne disponovaných – frekventantov učiteľskej prípravky. To generovalo množstvo konfliktných situácií a problémov a zhoršovalo vzťahy medzi Riglerom a jeho nadriadenými.

Rigler nepísal svoje dielo vo zvlášť podnetnom a priaznivom pracovnom prostredí: boril sa s organizačnými problémami výučby a nedostatkom finančných prostriedkov na chod Hudobnej školy, trápil sa s málo schopnými žiakmi a preparandistami, stretával sa s neochotou meniť skostnatelé reguly, či vôbec nezaujmom zaoberať sa jeho systémovými návrhmi, pociťoval nedostatok finančného i morálneho ohodnotenia a nadôvažok ho vyčerpávali zdravotné ťažkosti. Na druhej strane sa nadmieru venoval šikovným a nadaným žiakom a prakticky celé jeho pôsobenie na poste učiteľa hudby Hudobnej školy v Bratislave bolo poznačné neustálym hľadaním optimálnej metódy výučby a správnej koncepcie pre svoje celoživotné pedagogické dielo.

Rigler pracoval takmer päť rokov na svojej druhej učebnici *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen*, diela, ktoré si aj s odstupom času zaslúži pozornosť hudobnej histórie a pedagogiky. Je dielom všestranne vzdelaného, rozhladeného a uznávaného umelca, teoretika a pedagóga, spätého s územím Uhorska a v jeho rámci dnešného Slovenska, ktorý celý svoj život zasvätil hudbe a stál pri zrode inštitucionálneho hudobného vzdelávania v Bratislave. Popri iných hudobno-pedagogických a teoretických dielach tej doby (Carl Philipp Emanuel Bach, Johann Joachim Quantz, Leopold Mozart, Daniel Gottlob Türk...) prináša aj Riglerova učebnica mnoho informácií o hudbe, výučbe hudby, klavírnej hre, speve, hudobnej teórii, formách, ornamentike, generálnom base, kontrapunkte, kompozícii... Keďže bol jedným z mála teoretikov, ktorí pôsobili v dobe a hudobno-kultúrnom priestore viedenských klasicistických majstrov, môžu byť jeho diela odrazom teórií, ktoré ich ovplyvnili, a preto sú dôležitým zdrojom obrazu hudobného myslenia osvietenскеj doby v posledných desaťročiach 18. storočia, ako aj zdrojom pre hodnotenie kontextov medzi viedenskou, maďarskou a slovenskou hudobnou kultúrou.⁹⁰

Zdá sa, že príbeh učebnice Franza Paula Riglera *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* i jej predchodkyne *Anleitung zum Klavier für musi-*

90 MUNKACHY, ref. 12, s. 387.

kalische Lehrstunden by sme mohli ukončiť – s vedomím, že sme uviedli všetky jestvujúce vydania a okolnosti ich vzniku. Nie je tomu tak. Ernst Ludwig Gerber v *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler* z roku 1813 uvádza, že *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden* vyšlo nielen v roku 1791 v Pressburgu, ale aj **u Albertiho vo Viedni roku 1793**.⁹¹ Ak vylúčime Gerberov omyl v datovaní, musíme pripustiť, že jestvuje ešte ďalšia, štvrtá – viedenská – verzia druhého vydania tejto učebnice s vročením 1793. Možno bola Albertiho odpoveďou na porušenie jeho vydateľských práv zo strany Schauffa, možno bola výsledkom dohôd oboch vydavateľov. Aký bol podiel Riglera či Schauffa na jej vzniku, je už úlohou ďalšieho výskumu. V každom prípade možno konštatovať, že tak ako Riglerove skladby i jeho učebnice ako „skrytý poklad svojej doby“ vzbudili veľkú pozornosť školského, hudobno-kultúrneho a vydateľského prostredia Bratislavy, Viedne i Budína. Ich vydávanie reflektovalo predovšetkým potrebu Hudobnej školy a spoločenský dopyt, prispela k tomu aj ich kvalita, spĺňajúca dobové nároky na hudobné vzdelávanie a v neposlednom rade i osobnosť autora. Avšak už začiatkom 19. storočia boli obe Riglerove učebnice postupne vytlačené z pultov klavírov, hudobných salónov a hudobno-knižného trhu novými, modernými a prepracovanejšími titulmi, ale to už je osud každej učebnice.

* Štúdia vznikla ako súčasť riešenia projektov APVV 14-0681 *Hudba v Bratislave* a VEGA 2/0050/17 *Hudobná topografia Slovenska v premenách storočí*.

Za preklad latinských textov vyslovujem poďakovanie PhDr. Alexandre Corbett Dekanovej.

91 GERBER, Ernst Ludwig. *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*. Dritter Theil. Leipzig : bey A. Kühnel, 1813, stĺpec 874: „Rigler (F. P.) – scheint der nämliche zu seyn, welcher im a. Lex. als Fr. Xav. Riegler angeführt wird, da auch ihmalle dort angegebenen Werke zugeeignet werden, als: *Anleitung zum Klavier für mus. Lehrstunden*. Erster Theil. Zweyte Auflage. Presburg, 1791. q. Fol. Auch Wien. b. Alberti, 1793. Dies scheint aber mehr ein praktisches Werk zu seyn. Außer den VI Klavier-solo's sind noch von seiner Arbeit gestochen worden: III Rondeaux p. le Clav. Op. 6. Wien.“

TEXTOVÁ PRÍLOHA**Príloha 1**

MOL, C 69, 1792, fasc. 224, fons 10, 11. decembra 1792. Rozpočet na tlač diela F. P. Riglera *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* z 11. decembra 1792

Ausweis.

Darzeigend wie hoch der Buchdruckerey beiläufig das von 42 Bögen vollständige Buch unter dem Titel. Rieglers Anleitung zum Klavier sowohl zu stehen komme, als in welchem Preise das Exemplar veraüssert werden dürfte, wenn die Auflage von 1500 Exemplarien in dem Zeitlaufe von 10 Jahren sicher verkaufet werden würde, und was sich dabei für ein Gewinn erzielen ließe.

42 Bögen kosten beiläufig

Setzerlohn à 8 fl.	336 fl.
Drukerlohn à 2 fl. 15 xr.	94 fl. 30 xr.
Korecktur für zweymalen hier in Loco	52 fl. 30 xr.
Postspeesen für die letzte dem Author zu übermachende Korecktur à 32 xr.	22 fl. 24 xr.
Median Druckpapier à 5 fl. 30 xr.	231 fl.
Farb, zugehör, und dergleichen a 40 xr.	28 fl.
die Anfassung der Matritzen	400 fl.
die zugießenden Letter	491 fl. 40 xr.
Zusammen	1656 fl. 4 xr.

Wenn nun die Auflage von 1500 Exemplarien in dem angenommenen Zeitraume von 10 Jahren sicher abgesetzt werden würde, und der Preiß des Exemplar auf 1 fl. 50 xr. bestimmt bliebe, so betrüge ein solche im ganzen

2750 fl. – xr.

hievon des den Verlägern ein durchschnitt zugebende 10 pr. Rabatt mit

275 fl.

bleiben annoch Reel an baren Erlöb

2475 fl. – xr.

Wenn nun die daruaf ausgelegte Summe abgeschlagen wird mit so zeigt sich an Erlöb ein Überschüß von

1656 fl – 4 xr.

819 fl.

So aber des auszulegende Betrag von 1656 fl. als ein Kapital fruchtbringend zu 5 p. angeleget würde, tragete es in 10 Jahren an Interesse wirklich

828 fl.

und überstiege denn ausgewiessenem Überschüß um 9 fl.

Mithin ist bei diesen ganzen Verkauf der 1500 Exemplarien in 10 Jahren kein anderer Genuß zu erzielen, als das die angekauften Matrizen, und Lettern der Buchdruckerey nur 9 fl. kosten würden, worauf doch wie oben ausgewiesen wird 891 fl. 40 xr. ausgelegt werden sollen.

P. Königl. Hung. Universitäts Buchdruckerey

Ofen den 11ten December 1792

Joseph Matuscheck mpria Verwalter

Príloha 2

MOL, C 69, 1793, fasc. 230, fons 1, 15. februára 1793. Riglerov návrh textu inzerátu na učebnicu *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen.*

Ankündigung eines neuen musikalischen Lehrbuches.

Zu Folge einer hohen Verordnung in Ofen, wird ein neues musikalisches Lehrbuch durch den Druck erscheinen; welches als „Anleitung zum Gesange, und dem Klavier, oder die Orgel zu spielen, nebst den ersten Gründen zur Komposition, als nöthige Vorkenntnisse der freien und gebundenen Phantasie, mit 2 Anhängen, wovon der erste zwei und dreißig Kirchengesänge et. c. in den vier Landessprachen und der zweite vier und zwanzig Uebungsstücke für das Klavier und die Orgel von berühmten Tonkünstlern verschiedener Zeiten enthält; welches für Tonlehrer, Schulleute und Musikliebhaber in dem Königreiche Ungarn, vorzüglich aber zum allgemeinen Gebrauch der Tonschulen, von Franz P. Rigler öffentlicher Tonlehrer der königl. Hauptnationalischnule zu Preßburg, in deutscher Sprache verfasst, und von lobwürdigen Kennern mit grossem Beifall aufgenommen worden ist.

Bei der Ausarbeitung dieses, in seiner Art gewiß einzigen, und fürtrefflichen Werkes, würde sowohl auf wahre Grundsätze, als auf einen kurzen, und leicht faßlichen Vortrag, gesehen; der dem Lehrer in deutlichen Erklärungen, wo diese nothwendig waren, zugleich unter mehrere Anmerkungszeichen, da und dort selbst, erläutert worden ist, damit der Schüler durch zulange Paragraphen weder ermündet, noch in dem leichten Begriff derselben gehindert werde; welche Umstand bisher in unsern musikalischen Lehrbüchern, wie jeder Kenner weiß, nicht allzeit beobachtet worden ist; so wie man auch in den berühmten Werken eines G. Albrechtsberger, Bach, Hiller, Kirnberger und Marburg nicht die ganze systematische Tonlehre in einer Stufenfolge, wie hier, ganz beisammen finden wird. Das Werk selbst besteht aus einer Vorrede /:in Rücksicht seiner Gebrauchs:/ nebst 4 folgenden Kapiteln, worinn die Abhandlung in nachstehender Ordnung geschieht.

I. Kapitel: Von der Gesanglehre

Einleitung: Von der Musik überhaupt und dem Gesange insbesondere.

Erster Abschnitt: Von den Notenplan, den dreien verschiedenen Tonschlüsseln, der Benennung, und Gestalt der Noten.

Zweiter Abschnitt: Vor der Versetzungszeichen, der Vorzeichnung, den Tonarten, Tonleitern, ihren wesentlichen Stufenweisen, und springenden Intervallen, als: Terzen,

Quarten, Quinten et. c. nebst den übermässigen und verminderten Intervallen und dem Choralgesange.

Dritter Abschnitt: Von dem vollständigen Werthe, oder Geltung der Notengattungen, und ihren Pausen, nebst den Verlängerungszeichen. Vom Takte oder der Zeitmaße et. c. und dessen dreyen verschiedenen Bewegungen. Von den Italiänischen Kunstwörtern, nebst der Erklärung ihrer Bedeutung und Leseart, wie auch einiger andern vorkommenden Zeichen.

Vierter Abschnitt: Von den Manieren, vom Zeichen der Stimme Messa di Voce, und der Passage, von dem Recitativ der Veränderung Variazione und dem richtige Vortrage.

II. Kapitel, Von der Klavierlehre.

Erster Abschnitt, Von den Klavierinstrumenten, und der Orgel; von der Erkenntniß ihrer Tastatur, Benennung und Eintheilung der Tasten, nebst einigen Regeln zur Fingersetzung, als eine nöthige Vorausnahme des 2. Abschn. mit untermischten praktischen Beispielen.

Zweiter Abschnitt, Von der Applikatur, oder dem Fingersatze, gegründet auf die Einrichtung der Tastatur, und unserer Finger, wie solche vernünftig bequemer anzuwenden sind.

Dritter Abschnitt, Von der richtigen Ausführung der Manieren in Beispielen von der Fermate, dem guten Vortrage, und der Veränderung, meistens durch Beispiele erläutert.

III. Kapitel: Von dem Generalbasse.

Erster Abschnitt: Von den Intervallen und den Akkorden.

Zweiter Abschnitt: Von der harmonischen Dreiklänge, oder dem kons. Grundakkord, und dessen Umkehr.

Dritter Abschnitt: Von dem wesentlichen Dissonanzen, [oder von den dissonirenden Akkorden.

Vierter Abschnitt: von den zufälligen Dissonanzen] und den unbeziferten Basnoten.*

Fünfter Abschnitt: Vom Moduliren oder dem Ausweichen der Tonarten.

Sechster Abschnitt: Vom guten Vortrage, bei dem Generalbasse nebst der Weisung, wie man aus Partituren begleite.

IV. Kapitel: Ersten Gründe zur Komposition

Erster Abschnitt: Regeln und Beispiele des 2. 3. und 4 stimmigen Kontrapunkts.

Zweiter Abschnitt: Von der freien Phantasie für die Orgel, mit 2 Beispielen.

Dritter Abschnitt: Von der gebundenen oder regelmässigen Phantasie für die Orgel.

Vierter Abschnitt: Von den Versetten, mit untermischten Beispielen.

Fünfter Abschnitt: Von der Nachahmung und der Orgelfuge mit Beispielen.

Sechster Abschnitt: Verzeichniß der besten musikalischen Bücher, und der berühmtesten Komponisten, in diesem Jahrhunderte.

* Rigler v čistopise neúmyselne vynechal časť textu, ktorý sme doplnili z konceptu a uviedli v hranatých zátvorkách.

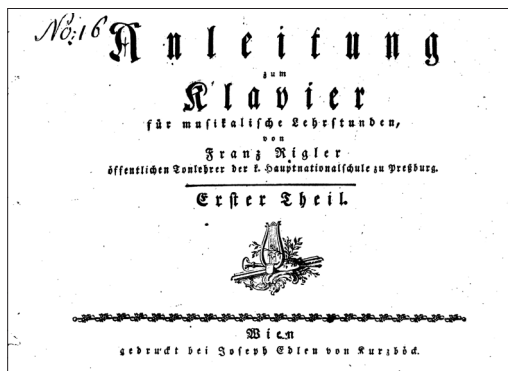
OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obrázok 1

Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Wien gedruckt bei Joseph Edlen von Kurzböck. [1779]

1. vydanie, titulný list

Bayerische Staatsbibliothek digital/Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek, 1068571 4 Mus.th. 1331-1 10685714.

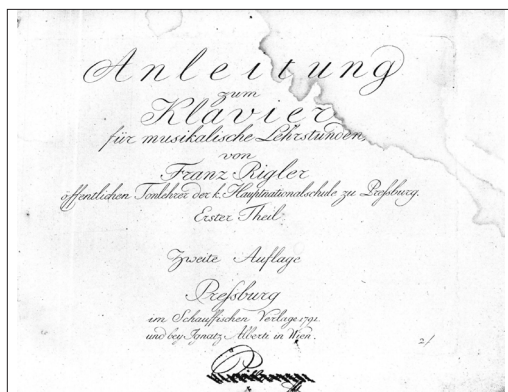

Obrázok 2

Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schaufusschen Verlage 1791 und bey Ignatz Alberti in Wien.

2. vydanie 1. verzia, titulný list

Österreichische National Bibliothek, Wien. Sign. Mus. MS37373-qu.8°.

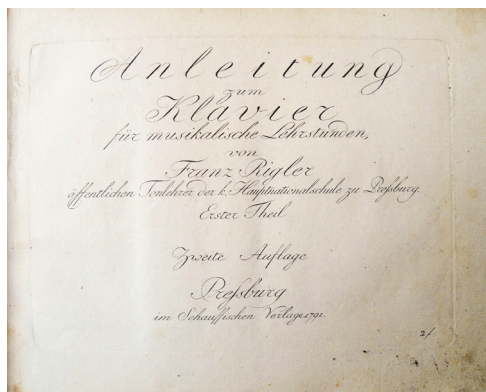

Obrázok 3

Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Presburg im Schaufßischen Verlage 1791 [v skutočnosti 1792/1793].

2. vydanie 2. verzia, titulný list

Městská knihovna v Praze, Sign. V 25911.

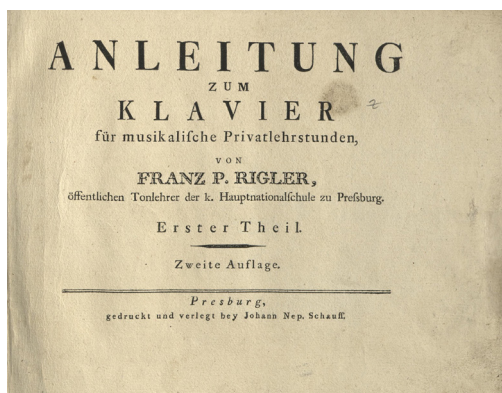

Obrázok 4

Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Presburg : gedruckt und verlegt bey Johann Nep. Schauß, bez datovania [v skutočnosti 1793].

2. vydanie 3. verzia, titulný list

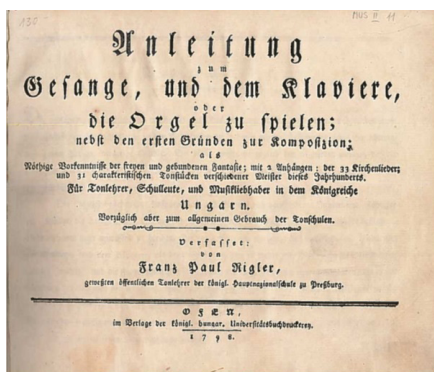
Univerzitná knižnica v Bratislave, Sign. VIII.00216.

Obrázok 5

Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen; nebst den ersten Gründen zur Komposition; als Nöthige Vorkenntnisse der freyen und gebundenen Fantasie; mit 2 Anhängen: der 33 Kirchenlieder; und 31 charakteristischen Tonstücken verschiedener Meister dieses Jahrhunderts. Für Tonlehrer, Schulleute, und Musikliebhaber in dem Königreiche Ungarn. Vorzüglich aber zum allgemeinen Gebrauch der Tonschulen. Verfasset: von Franz Paul Rigler, gewesenen öffentlichen Tonlehrer der königl. Hauptnationalenschule zu Preßburg. OFEN: im Verlage der königl. hungar. Universitätsbuchdruckerey 1798, titulný list.

Slovenské národné múzeum Bratislava, Hudobné múzeum, Sign. MUS II/11

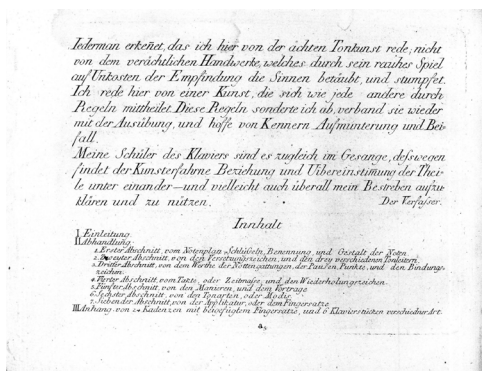

Obrázok 6

Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationalenschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Pressburg im Schafffischen Verlage 1791 und bey Ignatz Alberti in Wien.

2. vydanie 1. verzia, Vorrede, druhá strana

Österreichische National Bibliothek, Wien. Sign. Mus. MS37373-qu.8°.

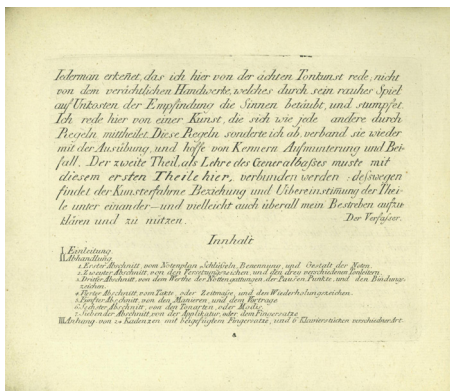

Obrázok 7

Anleitung zum Klavier für musikalische Privatlehrstunden von Franz Rigler öffentlichen Tonlehrer der k. Hauptnationaltschule zu Preßburg. Erster Theil. Zweite Auflage. Presburg : gedruckt und verlegt bey Johann Nep. Schauff [1793].

2. vydanie 3. verzia, Vorrede, druhá strana

Univerzitná knižnica v Bratislave, Sign. VIII.00216.

FRANZ PAUL RIGLER: *ANLEITUNG ZUM GESANGE, UND DEM KLAVIERE, ODER DIE ORGEL ZU SPIELEN* – GESCHICHTE EINES MUSIKLEHRBUCHS

EVA SZÓRÁDOVÁ

Im Jahr 1779 erregte die Aufmerksamkeit in musikalischen Kreisen das Werk *Anleitung zum Klavier für musikalische Lehrstunden*, die als erstes Lehrbuch für Klavierspiel in Wien herausgegeben wurde. Der Autor, Komponist und Musikpädagoge Franz Paul Rigler (1747 oder 1748 – 1796), dessen Ursprung, Ausbildung und Wirkung vor dem Eintritt auf die Stelle des Musikprofessors an der Musikschule in Bratislava (1779) von Geheimnissen umhüllt sind, wurde zu einer der markantesten Gestalten des musikalischen Lebens in Bratislava im letzten Viertel des 18. Jahrhunderts. Als Musikpädagoge, exzellenter Klavierspieler, Sänger und Autor von Musiklehrbüchern nahm er an der Entstehung eines institutionalisierten Musikschulwesens in Bratislava teil und baute es sein Leben lang auf.

Die Musikschule war bei einer normalen Schule eingerichtet und hatte das primäre Ziel, künftige Musiklehrer, die gleichzeitig auch die Praxis von Organisten und Kantoren ausübten, auszubilden. Rigler arbeitete an einer adäquaten Konzeption, Unterrichtsgestaltung sowie an angemessenen Methoden und Lehrmitteln für diese Gruppe und erfasste sein ausführliches musikpädagogisches Lebenswerk *Anleitung zum Gesange, und dem Klaviere, oder die Orgel zu spielen* (Budín, 1798).

Das umfassende, im Ungarischen Staatsarchiv in Budapest gelagerte Departamentum scholarum nationalium 1776 – 1848 enthält erhaltene Schriftstücke, die den beinahe fünfjährigen Prozess der Gedankenentstehung, der Konzeptionsreife und -änderungen sowie der Werkverfassung, als auch den sechsjährigen Prozess der Werkherausgabe dokumentieren. Parallel zu den mit der Herausgabe des neuen Lehrbuchs verbundenen Arbeiten bemühte sich Rigler darum, die Lücke nach seinem ersten und bereits ausverkauftem Lehrbuch aus 1779 zu füllen und die Interessenten an der Musikbildung für die Schüler allgemeiner Schulen und breitere musikinteressierte Kreise zu frieden zu stellen. Zusammen mit seinem Kollegen und Herausgeber Johannes Nepomuk Schaufe bereiteten sie die zweite Ausgabe unter relativ außerordentlichen (und illegalen) Bedingungen und Umständen vor.

Wir haben drei Versionen der zweiten Ausgabe des ersten Lehrbuchs *Anleitung zum Klavier für musikalische (Privat)Lehrstunden* (1791, 1792/1792, 1793) mit unterschiedlichen Titelblättern (typografisch unterschiedlich gestalteten) und unterschiedlichen Impresen (auch unechten) identifiziert. Durch die Aufklärung der genannten Tatsachen, Umständen, Zusammenhängen und die Chronologisierung der jeweiligen Werke ergänzen und korrigieren wir die bisher bekannten und falsch verbreiteten Angaben über den Autor und seine musikpädagogischen Werke. Auf übermittelte Weise schildern wir hiermit die Welt der Bratislavaer Musikschule in Bratislava, die Wirkung von Rigler in Bratislava sowie die Schul- und Herausgeberverhältnisse in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie.

Die auf der Grundlage der „Geschichte eines Musiklehrbuches“ dargestellten Informationen und Zusammenhänge übermitteln zugleich ein Bild über die Musik-, Schul- und Herausgeberumwelt in Bratislava, über die sich formenden Autor- und Herausgeberrechte in Österreich-Ungarn am Ende des 18. Jahrhundert, aber auch über die Kultur und die damalige Denkweise, Entwicklungsänderungen und Bedürfnisse der zeitgenössischen Gesellschaft und der Musikgesellschaft. Es kann festgestellt werden, dass so Rigers Kompositionen als auch seine Lehrbücher als „verborgener Schatz seiner Zeit“ kurbelten das Interesse der musikalisch-kulturellen Umwelt sowie der Herausgeberumwelt in Bratislava, Wien und Budín an.

Die Herausgabe seiner Werke widerspiegelte insbesondere den Bedarf der Musikschule und die gesellschaftliche Nachfrage, zu der auch die den damaligen Anforderungen auf die musikalische Bildung entsprechende Qualität und nicht zuletzt die Persönlichkeit des Autors dieser Werke beitrugen.

prof. PhDr. Eva Szórádová, CSc.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Pedagogická fakulta, Katedra hudby
Dražovská cesta 4, 949 01 Nitra
e-mail: eszoradova@ukf.sk